

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav filosofie a religionistiky

Diplomová práce

Bc. Ondřej Bis

Kantova nauka o schematismu

Kant's Theory of Schematism

Praha 2015

Vedoucí práce: prof. PhDr. Pavel Kouba

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 11. května 2015

.....

Jméno a příjmení

Poděkování:

Děkuji prof. PhDr. Pavlu Koubovi za cenné poznámky k textu a za vedení této práce.

Klíčová slova (česky):

Kant, schematismus, schéma, dedukce, kategorie, obrazotvornost, syntéza, čas, pojem, symbol

Klíčová slova (anglicky):

Kant, schematism, schema, deduction, category, imagination, synthesis, time, concept, symbol

Abstrakt:

Tato práce se soustředí na výklad kapitoly *Kritiky čistého rozumu* „O schematismu čistých rozvažovacích pojmů“. Kant vychází z nezávislosti dvou zdrojů poznání, rozvažování a smyslovosti. Nezávislost těchto zdrojů poznání je třeba překonat. Schematismus je úzce spojen s kapitolou o dedukci kategorií. Proto samotnému rozboru schémat předchází analýza této kapitoly. Na kapitolách o dedukci a schematismu se ukazuje, že smyslovost postupně získává ve vztahu k rozvažování jasnější podobu. Kant nejprve dokazuje platnost kategorií pro každý možný názor. Následně dokazuje platnost kategorií pro formy názoru prostoru a času. Ve schematismu jsou řešeny samotné způsoby, jimiž se kategorie vztahují na smyslovost. Kant do výkladu zavádí transcendentální schéma, jež překonává heterogenitu rozvažování a smyslovosti. Vztah mezi kategorií a schématem je chápán jako vztah analogický, přičemž kategorie jsou diskurzivní pravidla jednoty názoru vůbec, zatímco schémata jsou určeny jako perceptivní pravidla jednoty smyslovosti. Smyslovost je tak prostřednictvím schématu obrazotvornosti přiváděna pod jednotu apercepce. Nedílnou součástí práce je i rozbor schematismu empirických a geometrických pojmů. Ukazuje se, že schematismus těchto dvou druhů pojmů představuje modifikaci původního problému, neboť nemusí překonávat heterogenitu rozvažování a smyslovosti, spojenou se schematismem kategorií. Práce se rovněž věnuje schematismu symbolického znázornění. Schéma zde vystupuje jako prostředek zobrazení rozumových idejí, jimž v názoru neodpovídá žádný předmět, a mohou být znázorněny pouze nepřímo prostřednictvím schémat pojmů, jimž v názoru nějaký předmět odpovídá.

Abstract:

The thesis focuses on a chapter from Kant's *Critique of Pure Reason*, „The Schematism of the Pure Concepts of the Understanding“. Kant assumes two independent sources of knowledge, understanding and intuition. These sources need to be overcome, because of their heterogeneity. Schematism is closely related to „The Deduction of the Pure Concepts of the Understanding“. That is why the analysis of schemata is preceded by the analysis of this chapter. It shows a more detailed description of a role of intuition with respect to understanding. Firstly, the validity of the categories regarding whatever form of intuition is proved. Secondly, the proof of the validity of the categories regarding specific forms of time and space follows. The chapter on schematism deals with the specific methods by means of which the categories relate to intuition. Kant introduces transcendental schemata bridging the heterogeneity of understanding and intuition. The relation between category and schema is understood as one of analogy. The categories are rules of discursive type of unity of any kind of intuition, whereas schemata are determined as rules of perceptive unity of intuition. Intuition is brought under unity of apperception by means of schemata of imagination. Inseparable part of the thesis is the schematism of empirical and pure geometrical concepts. Schematism presents a modification of the original problem in case of these types of concepts, because they do not need to overcome the heterogeneity of understanding and intuition, as was the case with the schematism of pure concepts of understanding. The thesis also deals with the schematism of symbolic representation. The schema is a means of representing the rational ideas. These do not refer to any object of the world. Therefore, they cannot be represented directly. The only way of representing them in intuition is by means of schemata of concepts referring to objects of intuition.

Obsah:

1	Úvod.....	8
2	Vymezení základních pojmů Kantovy koncepce poznání	12
3	Rozvažování a smyslovost v dedukci kategorií.....	16
3.1	Transcendentální apercepce a možnost poznávání předmětů.....	16
3.2	Platnost kategorií pro každý možný názor	21
3.3	Platnost kategorií pro časoprostorový názor	25
3.4	Intelektuální a figurativní syntéza.....	29
4	Rozvažování a smyslovost v kapitole o schematismu	34
4.1	Problém schematismu obecně	34
4.2	Povaha schémat	36
5	Schémata.....	47
5.1	Definice schématu	47
5.2	Schéma kvantity.....	49
5.3	Schéma kvality	50
5.4	Schémata relačních kategorií	52
5.4.1	Schéma kategorie substance-akcident.....	52
5.4.2	Schéma kategorie kauzality	53
5.4.3	Schéma kategorie vzájemnosti	54
5.5	Schémata kategorií modality	55
5.6	Schéma jako smyslový analogon kategorie.....	58
5.7	Schematismus a zásady rozvažování	60
6	Schematismus empirických a geometrických pojmů	62
6.1	Schematismus empirických pojmů.....	62
6.2	Schematismus čistých geometrických pojmů.....	65
7	Schematismus v <i>Kritice soudnosti</i>	67
7.1	Role schematismu v symbolickém znázornění.....	67
8	Závěr.....	70
9	Seznam použité literatury.....	73

1 Úvod

Hlavním motivem Kantovy *Kritiky čistého rozumu*¹ je úsilí vysvětlit možnost syntetických soudů a priori jako základu obecného a nutného poznání. Prostředkem k tomu Kantovi slouží čisté pojmy rozvažování (kategorie). Jako apriorní syntetické pojmy rozvažování nepramení kategorie ze zkušenosti, ale z mohutnosti, kterou Kant označuje jako čisté rozvažování (reiner Verstand). Rozvažování je určeno jako jeden ze dvou zdrojů poznání. Kategorie stojí podle Kanta v základu naší zkušenosti a jsou samy podmínkou její možnosti. Kromě rozvažování ovšem stanovuje ještě druhý zdroj poznání, kterým je smyslovost (Sinnlichkeit). Kant ji v *Kritice*² popisuje jako způsob, jímž se poznání vztahuje k předmětům zkušenosti bezprostředně. Smyslovost a rozvažování jsou však nezávislé zdroje poznání a teprve na základě jejich spojení je možné poznání předmětů. Pro celou koncepci *Kritiky* je klíčovou otázkou spojení dvou nezávislých zdrojů v celek obecného a nutného poznání, protože jen na základě spojení obou zdrojů je možné poznávat přírodu. Otázka po spojení obou pramenů poznání může být formulována i méně obecně: jak jsou čisté rozvažovací pojmy aplikovány na smyslové předměty. Vezme-li se v úvahu, že kategorie jsou na smyslovost aplikovány prostřednictvím schématu, pak nauka o schematismu stojí v základu klíčové otázky *Kritiky*, tj. jak jsou možné syntetické soudy a priori. Hlavním tématem této práce bude otázka aplikace kategorií se zřetelem na transcendentální nauku o schematismu.

Odpovědět na otázku aplikace kategorií ovšem nebude možné dříve, než budou odstraněny určité interpretační obtíže, které vyplývají z dvojího způsobu položení této otázky. Kant totiž otázku aplikace vznáší výslovně dvakrát. Nejprve v úvodních odstavcích kapitoly o dedukci čistých rozvažovacích pojmů a podruhé v úvodních odstavcích kapitoly o schematismu, která na kapitolu o dedukci bezprostředně navazuje. Pro interpretaci nauky o schematismu bude tedy zásadní vyjasnit vztah těchto dvou kapitol. Na první pohled nejasný vztah byl totiž často příčinou nepochopení, které vedlo

---

¹ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. 1. vyd. Překlad Jaromír Loužil, Jiří Chotaš, Ivan Chvatík. Praha: Oikoymenh, 2001, 567 s. Knihovna novověké tradice a současnosti, sv. 36. (Dále jen *Kritika*.)

² *Kritika*, A19/B33.

až ke zpochybňování smysluplnosti nauky o schematismu.³ Tato práce chce ukázat, že Kant v otázce aplikace kategorií na předměty smyslů postupuje konzistentně s východisky své nauky, a že kapitola o schematismu rozvažování je přímým rozvedením a prohloubením kapitoly o dedukci čistých rozvažovacích pojmů.⁴

První místo, kde Kant otázku aplikace kategorií na předměty zmiňuje, je A85/B117, kde říká:

„(...) oprávněnost tohoto jejich užití (kategorií - pozn. OB) vždy vyžaduje dedukci; neboť k právoplatnosti takového používání jsou důkazy ze zkušenosti nedostatečné, my však přesto musíme vědět, *jak se mohou tyto pojmy vztahovat k předmětům*, není-li to na základě zkušenosti. Nazývám proto vysvětlení způsobu, jak se mohou pojmy a priori vztahovat k předmětům, transcendentální dedukcí (...).“⁵

Tato pasáž *Kritiky* spojuje s tématem transcendentální dedukce dva hlavní úkoly. První je dokázat (Kantovými slovy dedukovat), jakým právem (*quid juris*) můžeme apriorní pojmy používat. To, že máme syntetické apriorní pojmy, ukázal Kant v tzv. metafyzické dedukci, ve které z tabulky logických soudů dedukoval jejich jednotící pravidlo, tj. kategorie. Odvozování právoplatnosti použití kategorií ze zkušenosti v sobě ovšem skrývá tu obtíž, že takový důkaz nebude nikdy platit obecně a nutně, neboť nebude

---

³ RORTY, Richard. *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton: Princeton University Press, 1979, s. 148-156. R. Rorty Kantovi vyčítá zmatení pojmů predikace a syntézy. Tím, že Kant předpokládá, že soudy jsou pravidly syntézy rozmanitosti, musí vyřešit vztah logického obsahu soudů ke smyslovosti. Nauka o schematismu ukazuje obtížnost harmonizace vztahu logických soudů ve vztahu k předmětům názoru. Rozštěpení mezi logickým obsahem soudů a syntézou smyslovosti vyřešil Kant rozšířením rozvažování o funkci obrazotvornosti, jejímž produktem jsou schémata. Není-li predikace chápána jako syntéza rozmanitosti, ale pouze ve svém logickém smyslu, problematika schematismu odpadá. Nebo: WARNOCK, G. J. Concepts and schematism. *Analysis*. 1949, roč. 9, č. 5, s. 77. Jádrem Warnockovy argumentace je neoddělitelnost existence pojmu ve vědomí a schopnosti ho užívat. Máme-li pojem, musíme už zároveň vědět, jak daný pojem použít. V tomto smyslu je nauka o schematismu redundantní, neboť problematika aplikace kategorií je již vyřešena v dedukci rozvažovacích pojmů. Nebo: BENNET, Jonathan. *Kant's Analytic*. Cambridge: Cambridge University Press, 1966. s. 150. Bennet přímo navazuje na Warnockovu kritiku. Podle něj schematismus neřeší žádný z problémů, které Kantova koncepce přináší. Nebo: PRICHARD, H. *Kant's theory of knowledge*. New York: Garland Pub., 1976, s. 246. Byla-li dedukce úspěšná, je schematismus zbytečný. Je-li totiž dokázáno, že se kategorie musí nutně vztahovat k objektům, pak není nutné následně určovat zvláštní podmínky aplikace. Dokázat možnost aplikace kategorií znamená postulovat existenci principů. Dedukce tak přímo vede k zásadám čistého rozvažování, platným pro každou zkušenost, nikoliv ke schématům.

⁴ Viz § 24 *Kritiky*, „O aplikaci kategorií na předměty smyslů vůbec“.

⁵ *Kritika*. A85/B117. (Upravil OB)

nikdy víc, než sumou jednotlivých případů. Jak ukázal již David Hume, k záruce obecného a nutného poznání zkušenost stačit nemůže. Proto Kant musí nalézt jinou půdu, než je samotná zkušenost. K právoplatnosti používání čistých pojmů a priori nedostačuje dedukce empirická, nýbrž transcendentální. Prvním úkolem dedukce je odpovědět na otázku *quid juris*.

Druhým úkolem, který Kant s provedením transcendentální dedukce spojuje, je potřeba odpovědět na otázku, *jak* se mohou čisté pojmy a priori vztahovat k předmětům, když tento vztah nelze realizovat prostřednictvím zkušenosti. Kromě otázky *quid juris* je s dedukcí spojována i otázka aplikace kategorií na předměty. V kapitole o schematismu se ovšem v úvodním odstavci nachází formulačně velmi podobná pasáž:

„*Jak* je tedy možná subsumpce názorů pod pojmy, a tedy *aplikace kategorie na jevy*, když přece nikdo nebude tvrdit, že například kategorie kauzality může být nazírána i prostřednictvím smyslů a je obsažena v jevu?“⁶

V kapitole o dedukci hovoří o potřebě vysvětlit vztah kategorií a předmětu. Na druhou stranu je téma vztahu kategorií a předmětu v kapitole o schematismu pojednáno odlišně. Kant již nehovoří o vztahu, resp. aplikaci, ale o subsumpci. To, k čemu zde dochází, je posun v otázce interpretace pojmu „aplikace“. Zatímco v dedukci je aplikace chápána jako vztah kategorií a předmětu prostřednictvím názoru, v nauce o schematismu se chápe jako problém podřazování jevů pod pojmy. V následujícím textu bude ukázáno, že oba citované úseky sice spojuje společné téma aplikace, rozděluje je však hledisko, ze kterého Kant problematiku aplikace pojednává. Rozdílná je rovněž i míra propracovanosti problematiky aplikace kategorií. Lze předeslat, že ze dvou úkolů, které si Kant vytknul na úvod dedukce čistých rozvažovacích pojmů, splnil v rámci dedukce plně pouze první úkol, týkající se otázky *quid juris*. Otázka po způsobu aplikace byla vyřešena pouze v náznaku. Její dokončení musí být hledáno v kapitole o schematismu čistých rozvažovacích pojmů. Jinými slovy, důkaz oprávněnosti používání čistých pojmů a priori na předměty smyslů (tj. transcendentální dedukce) může být v rámci kapitoly o dedukci považován za uzavřený. Nikoliv však samotné způsoby aplikace kategorií, jež vyžadují pokračování a prohloubení, a nachází se

---

⁶ *Kritika*, A138/B177 (Kurzívou vyznačil OB).

v kapitole o schematismu. Téma aplikace je z důvodů, o kterých bude následně pojednáno, chápáno jako subsumpce.

Platí-li teze, že nauka o schematismu je rozšířením a prohloubením problematiky vytknuté na začátku dedukce, pak lze postup, který Kant provádí na stránkách *Kritiky*, chápat jako souvislý argument, mající svůj počátek a završení.⁷ Jeho počátkem jsou dva úkoly vytknuté v úvodu dedukce a jeho završením vyřešení otázky konkrétních způsobů aplikace kategorií na jevy a vysvětlení poznání na základě syntetických soudů a priori. Rozvažování a názor jsou, jako dva samostatné zdroje poznání, v závěru tohoto postupu spojeny v jednotu specifickými způsoby syntéz a tyto syntézy garantují kategoriím transcendentální význam.

Vzniká otázka, jakými modifikacemi prochází vztah rozvažování a smyslovosti v rámci postupu argumentu, jež vede k nauce o schematismu. Z daného srovnání rozvažování a smyslovosti v jednotlivých krocích argumentu by měla vyplynout *struktura vývoje* Kantova postupu, pokud jde o vztah mezi rozvažováním a smyslovostí. K tomu bude zapotřebí prozkoumat jednotlivá témata jak kapitoly dedukce čistých rozvažovacích pojmů, tak kapitoly o schematismu.

Ještě před tím, než bude zkoumán vztah rozvažování a smyslovosti v dedukci čistých rozvažovacích pojmů a ve schematismu, budou nastíněny základní pojmy Kantovy teorie poznání, nezbytné pro pochopení problematiky obsažené v příslušných kapitolách. Mezi takové pojmy patří pojem transcendentální apercepce, pojem syntézy, objektivní platnosti, resp. objektivní reality kategorií, pojem funkce a v neposlední řadě pojem transcendentálního obsahu kategorií.

---

⁷ Tématem analýzy jednotlivých kroků argumentu dedukce, jeho počátku a završení, se zabývá článek: KARÁSEK, Jindřich. Rozmanitost názoru a předměty zkušenosti. *Reflexe: Filosofický časopis*. 1999, č. 20, s. 1-33. Kapitola o schematismu rozpracovává způsoby aplikace kategorií a je zde chápána jako přirozené pokračování argumentu, jenž má svůj počátek v podobě důkazu platnosti kategorií pro předměty zkušenosti, a své završení v podobě vykazání transcendentálního významu kategorií ve formě příslušných schémat, pojednaných v kapitole o schematismu. Diplomová práce tak strukturálně navazuje na analýzu obsaženou v tomto článku.

2 Vymezení základních pojmů Kantovy koncepce poznání

Transcendentální apercepce je klíčovým pojmem Kantovy transcendentální filosofie.⁸ Nepředstavuje pro něj ani tak psychický fenomén, jako spíše strukturní podmínku poznání samotného. Kant termín transcendentální apercepce používá ve spojitosti s důkazem objektivní platnosti kategorií v dedukci čistých pojmů rozvažování a vyjadřuje původní vztah poznávajícího subjektu k sobě samému, jenž je konstitutivní pro poznávání předmětů. Jak Kant dokazuje v dedukci čistých rozvažovacích pojmů, podmínky transcendentální apercepce musí být nutně zároveň podmínkami poznávaných předmětů.

Pro transcendentální apercepci je charakteristická numerická jednota a identita. Tato jednota a identita ale není sama apriorně dána. Je výsledkem předmětných syntéz jevů podle rozvažovacích pojmů. Podle Kanta si totiž můžeme být vědomi pouze toho, co bylo spojeno podle kategorií v jednom vědomí. V aktu syntézy se konstituuje samo sebevědomí. Prostřednictvím přidávání představ doprovázených jednotící představou pro všechny představy myslí je vytvářena celková jednota a identita poznávajícího subjektu vyjádřená větou „Já myslím“, jež musí být schopna doprovázet každou představu.

Akt *syntézy* určuje Kant jako činnost (*Handlung*). Syntézu pojímá jako výkon spojování rozmanitosti, k němuž dochází spontánně rozvažováním. Smyslovost subjektu poskytuje rozmanitost, jež rozvažování dodává látku, a zajišťuje tak, že mohou mít pojmy určitý obsah. Bez smyslovosti by pojmy byly prázdnými funkcemi syntézy rozmanitosti vůbec, neměly by kromě logické funkce syntézy žádný obsah, mimo logického významu označovaného v A-dedukci jako neurčitý předmět *x*. Aby bylo možné z rozmanitosti učinit poznání, je podle Kanta zapotřebí rozmanitost postupně projít a spojit. Poznání předmětů je tedy vázáno na podmínky syntézy rozmanitosti, jež rozmanitost shrnují do jednotného celku. Tato syntéza je vykonávána rozvažováním, jakožto produktivní obrazotvorností.

---

⁸ Pro zpracování této kapitoly byla použita příslušná hesla z kantovského slovníku. *Kant-Lexikon*. Berlin: Walter De Gruyter Inc, 2010.

Pro Kantovu koncepci transcendentální filosofie je rovněž klíčové rozlišení jevu (Erscheinung) a věci o sobě (Ding an sich). Jev charakterizuje Kant jako neurčený předmět empirického názoru a je třeba ho striktně odlišovat od věci o sobě, o níž nemůžeme mít žádnou představu. Každý předmět vstupuje do vědomí prostřednictvím forem názoru, tj. prostřednictvím formy názoru času a prostoru. Ve formách prostoru a času se uspořádané jevy mohou stát předmětem poznání pouze tehdy, je-li rozmanitost jevu shrnuta v jednotě apercepce prostřednictvím pojmů.

Nutná jednota sebevědomí, na jejímž základě je konstituován vztah vědomí k předmětům, je v procesu vytváření zkušenosti zprostředkována logickými formami soudů. Transcendentální dedukci rozvažovacích pojmů předchází tzv. dedukce metafyzická, jejímž účelem bylo odvození kategorií jakožto rozvažovacích funkcí z forem soudů. Soudy Kantem seřazené do čtyř druhů v systematické tabulce jsou rozvažovacími pravidly syntézy rozmanitosti vůbec. V transcendentální dedukci Kant ukázal, že veškerá syntéza je možná pouze na základě syntézy podle kategorií. Soudy jako funkce rozvažování tak stojí v základu určování jevů jako předmětů a prostřednictvím syntézy apercepce zajišťují *objektivní platnost kategorií*.

Zatímco receptivita náleží ke smyslové stránce subjektu, vyjadřuje pojem *funkce* aktivní spontaneitu rozvažování. Funkce je v Kantově filosofii neoddělitelně spjata s pojmy, jejichž rolí je uspořádat rozmanitost smyslovosti v jednotě představ. Pojem je pro Kanta obecnou představou, pod níž jsou podřazovány jednotlivé představy názoru. Každý pojem v sobě obsahuje jednotící princip a právě princip této jednoty může být nazýván funkcí. Na základě specifické funkce lze pak určit, která představa pod pojem spadá, a která nikoliv.

Rolí pojmů v procesu poznání je konstituovat jednotu jakožto jednotící funkce. Nicméně skutečnost, že pojmy jsou na funkcích závislé, neznamená, že jsou jakýmsi výsledkem funkcí. Pojmy jsou funkcemi samými a jsou jednotícím principem všech soudů. Zároveň jsou i jednotícím principem názorů, jak vysvětluje z pasáže z §10:

„Táž funkce, která dává jednotu různým představám v *soudu*, dává jednotu také pouhé syntéze různých představ v *názoru* a nazývá se (...) čistým rozvažovacím pojmem. Tedy totéž rozvažování, a sice pomocí týchž činností, v nichž prostřednictvím

analytické jednoty uskutečnilo logickou formu soudu v pojmech, vnáší také prostřednictvím syntetické jednoty rozmanitosti v názoru vůbec transcendentální obsah do svých představ (...).“⁹

Čistý rozvažovací pojem jako funkce je garantem jednoty různých představ v soudu. V tomto smyslu je funkcí jednoty, jež odmýšlí od veškerého obsahu poznání a je pouze jeho myšlenkovou formou. Pro Kanta je ovšem táž funkce garantem jednoty různých představ názoru.¹⁰ Táž funkce rozvažování tedy vykonává dvojí činnost. Vykonává jednotu soudu, a zároveň jednotu názoru, čímž čisté myšlenkové formě dodává obsah a zaručuje tak, že formy soudu lze používat pro poznávání objektů. Otázka, jak se rozvažování jako logická funkce myšlení může vztahovat k objektům, je tématem nikoliv obecné, nýbrž transcendentální logiky. *Transcendentální obsah kategorií* následně Kant určí jako schéma kategorie, jehož prostřednictvím se kategorie vztahuje k objektům. Když tedy Kant říká, že jednota soudu a jednota názoru je táž, bude muset vykázat identitu pravidla jednoty soudu a pravidla jednoty v názoru. Jelikož jednotu názoru zaručuje transcendentální schéma, ukazuje se, jak úzce spolu souvisí logická jednota v soudu a smyslová jednota představ v názoru. Tato dvojí forma jednoty je klíčovým místem v objasňování kapitoly o schematismu.

Citovaná pasáž zároveň ukazuje, že problematika schematismu je latentně přítomna již v úvodních pasážích metafyzické dedukce čistých pojmů rozvažování v podobě požadavku transcendentálního obsahu rozvažovacích pojmů. Bez tohoto obsahu bychom sice mohli objekty myslet, nikoliv však poznávat. Ze samotné podstaty Kantova postupu vyplývá, že tyto představy budou muset být čistými představami a na jejich vykázání je závislá možnost apriorního poznání vůbec.

Cílem transcendentální dedukce je dokázat objektivní platnost kategorií. Jejím dílčím výsledkem je i skutečnost, že poznání na základě rozvažovacích pojmů je možné pouze v jejich aplikaci na předměty smyslů, neboť jenom o nich jsme s to mít zkušenost a poznání. Výsledkem dedukce je tedy zjištění, že kategorie nelze používat jinak, než v jejich aplikaci na smyslovost. Kromě objektivní platnosti kategorií je ještě třeba dokázat jejich *objektivní realitu*, to znamená vykázat kategoriím transcendentální

---

⁹ *Kritika*, A79/B105.

¹⁰ Tamtéž.

předmět, jenž ve smyslovosti odpovídá čistým rozvažovacím pojmům. Bez tohoto důkazu by byly kategorie jakožto rozvažovací pojmy pouhými logickými funkcemi bez reálného obsahu, tedy prázdné pojmy. Nezastupitelné místo kapitoly o schematismu v rámci struktury *Kritiky* spočívá právě v tom, že hodlá dokázat objektivní realitu čistých rozvažovacích pojmů, jejichž platnost pro všechny předměty možného názoru byla předmětem dokazování v dedukci kategorií.

3 Rozvažování a smyslovost v dedukci kategorií

Jedním z úkolů dedukce je dokázat platnost kategorií pro předměty zkušenosti. Tím má být ospravedlněno jejich používání v aplikaci na předměty. Dedukce sestává z několika kroků, na nichž je možné pozorovat vývoj ve vztahu rozvažování a smyslovosti. Z pojednání v této kapitole by mělo vyplynout, že pro Kantův postup v dedukci, a následně ve schematismu, je charakteristické postupné vymezování role názoru v procesu poznání. V dedukci Kant řeší podmínky myšlení vůbec, které určuje jako kategorie sjednocené v jednotu transcendentální apercepce, dále řeší platnost kategorií pro názory vůbec (§ 20), následuje téma platnosti kategorií pro náš specificky lidský názor (§ 26)¹¹, a téma aplikace nachází završení v transcendentálním určení vnitřní formy názoru (času), což je vlastní definicí schématu, přičemž způsoby určování vnitřní formy času jsou obsahem nauky o schematismu. V následném textu budou sledovány oba zdroje poznání odděleně, aby vynikl jejich status. Vyústěním bude spojení obou zdrojů v kapitole o schematismu. Uvedený postup má rovněž za úkol prokázat správnost teze, že nauka o schematismu je rozšířením a prohloubením transcendentální dedukce.

3.1 Transcendentální apercepce a možnost poznávání předmětů

Kant začíná v § 1 *Kritiky* výkladem způsobů, jejichž prostřednictvím se poznání vztahuje k předmětu.¹²

„Ať už jsou způsoby a prostředky, jimiž se nějaké poznání vztahuje k předmětům, jakékoli, přece jen způsob, jímž se k nim vztahuje bezprostředně a jemuž veškeré myšlení slouží jako prostředek, je *názor*.“¹³

---

¹¹ NOWOTNY, Viktor. Struktura dedukce u Kanta. In: KARÁSEK, Jindřich a Jiří CHOTAŠ. *Dedukce, kategorie, sebevědomí: o hlavním důkazu Kritiky čistého rozumu*. Vyd. 1. Praha: Oikoumene, 2002. s. 32.

¹² Citovaná pasáž vedla M. Heideggera k mínění, že názor je původnější způsob vztahu k předmětům, než rozvažování. Kant tento názor patrně nesdílel, neboť na místě *Kritiky* A52/B76 výslovně varuje před upřednostňováním jedné schopnosti mysli na úkor druhé. HEIDEGGER, Martin. *Kant a problém metafyziky*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2004, s. 270.

¹³ *Kritika*, A19/B33.

Kant zde stanovuje dva základní způsoby vztahu. Myšlení, tj. rozvažovací schopnost myslí, slouží v procesu poznání jako prostředek a názor, tj. smyslovost, v níž je předmět poznání dán bezprostředně. Aby byl předmět jako jev dán, musí nejprve afikovat naši mysl. Pokud by předmět nepůsobil na naši smyslovost, poznání by bylo nemožné. Předměty nám ale nemohou být dány jinak než prostřednictvím smyslovosti. Má-li být možné apriorní poznání, musí se rozvažování jako schopnost tvořit pojmy vztahovat k názoru. Zatímco je ale předmět dán myslí v názoru bezprostředně, myšlení tohoto předmětu je možné jen prostřednictvím pojmů. Rozvažování je charakterizováno takto:

„Jestliže *receptivitu* naší myslí, její schopnost vnímat představy, je-li nějakým způsobem afikována, nazveme smyslovostí, pak schopnost vytvářet představy neboli *spontaneita* poznání je *rozvažování*. (...) S ohledem na naši přirozenost může být názor vždy jen smyslový, tj. je pouze způsobem, jak jsme předměty afikováni. *Rozvažování* je naopak tou schopností, jíž lze předmět smyslového názoru *myslet*.“¹⁴

V této pasáži z úvodu k transcendentální logice je smyslovost vyložena jako pasivní schopnost myslí, neboli receptivita. Pro smyslovost platí podmínka, že nemůže vnímat žádný předmět, pokud na ni není působeno zvenčí. Na druhé straně je rozvažování vyloženo jako aktivní schopnost myslí. To má Kant na mysli, když hovoří o spontaneitě. Smyslovost nedokáže sama vytvořit představu předmětu. Představy může tvořit pouze aktivní rozvažování. K poznání předmětu je zapotřebí obou zdrojů. Následně však Kant upozorňuje¹⁵ na potřebu držet oba zdroje odděleně a nesměšovat je, protože se každý z principů poznání řídí různými pravidly. Tomu odpovídá i základní dělení *Kritiky* na transcendentální estetiku a transcendentální logiku. První studuje smyslové podmínky, za kterých je dán předmět v názoru, druhá podmínky, za kterých lze předměty myslet. Je-li ovšem možnost poznání podmíněna oběma zdroji, musí být vykázan způsob, jímž obě složky, receptivní i spontánní, dávají vzniknout poznání.

Pro Kantovo pojetí transcendentálního idealismu je charakteristická aperceptivní povaha vědomí.¹⁶ Tento rys vědomí je východiskem pro úvahy o objektivní platnosti

---

¹⁴ *Kritika*, A52/B76.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ KARÁSEK, Jindřich. *Kantova transcendentální apercepce*. Nevydané přednášky.

kategorií ve vztahu k předmětům našich smyslů. Dříve, než Kant charakterizuje samotnou apercepci, musí však zavést pojem syntézy, který je v jeho koncepci klíčový.

„Rozmanitost představ může být dána v názoru, který je pouze smyslový (...) Naproti tomu *spojení* (coniunctio) rozmanitosti nemůžeme vůbec nikdy získat prostřednictvím smyslů (...) Toto spojení je totiž aktem spontaneity představivosti, a jelikož spontaneitu musíme na rozdíl od smyslovosti nazývat rozvažováním, je veškeré spojení (...) činností rozvažování, kterou obecně nazveme *synthesis*. (...) ...*spojení* je jedinou představou ze všech představ, která není dána prostřednictvím objektů, nýbrž může být uskutečněna výhradně subjektem samým...“¹⁷

Pasáž klade důraz na aktivní složku mysli a vysvětluje, v čem tato aktivita spočívá. Pro receptivitu smyslovosti je charakteristické, že myslí poskytuje skrze smysly pouze rozmanitost. Samotné spojení představ, které nám poskytuje receptivita, je nevysvětlitelné ze smyslovosti samé, neboť neobsahuje pravidla, která toto spojení umožňují. Spojení je možné pouze na základě rozvažování, které jako spontánní složka mysli uvádí představy rozmanitosti do vzájemného vztahu. Kantovou stěžejní myšlenkou je, že spolu s objekty nám nemůže být žádná syntéza nikdy dána. Je tomu spíše naopak. Právě tím, že rozvažování uvádí ve vztah rozmanité představy, může být dán jakýkoliv objekt jako výsledek této syntézy. Poznání je nutně závislé na syntetické činnosti rozvažování, jež rozmanitost uvádí v předmětnou jednotu.

Po uvedení pojmu syntézy je zaveden pojem jednoty. Pojem jednoty je v pojmu syntézy obsažen. Ke každému syntetickému aktu mysli přistupuje představa jednoty, jež je zároveň její podmínkou. Představa jednoty je obsažena v kategoriích a syntéza rozmanitosti je možná jen na základě této jednoty. Tuto syntézu by jinak nebylo možné jako jednotu myslet. Ilustrujeme-li to na příkladu, pak jednota funkce kategorie kauzality stojí v základu syntézy sjednocení dvou představ rozmanitosti v nutném pořadí a umožňuje toto spojení myslet jako jednotu. Představa jednoty, jež samotnou syntézu umožňuje, je základem apriorního poznání vůbec a je nazývána transcendentální jednotou sebevědomí. Každý akt syntézy je chápán jako proces,

---

¹⁷ *Kritika*, B130.

pro který je typické, že je provázen vědomím.¹⁸ Tuto skutečnost je ale možné vyjádřit i v obráceném pořadí, tj. že vědomí je vždy provázeno syntézou (předmětu).

Role vědomí je pro syntézu rozmanitosti zásadní tím, že odhaluje povahu samotného procesu syntézy. Syntéza rozmanitosti totiž nemůže být chápána jako souhrn představ provázených představou vědomí. Kant takový souhrn chápe jako empirické vědomí, pro něž je charakteristická rozptýlenost nezaručující jednotu. Za přiměřenější výklad považuje syntézu, podle níž se jednotlivé představy přidávají k sobě a vědomí se chápe jako vědomí této syntézy, nikoliv představ samotných.¹⁹ Být si vědom představ je možné jen na základě možnosti spojení rozmanitosti v jednom vědomí. Nemohu tedy mít vědomí představ, pokud nebyla předem uvedena v celek.

Podle Kanta se z této závažné skutečnosti dá odvodit závislost analytické jednoty na původní syntetické jednotě apercepce. Analytickou nazývá Kant takovou jednotu, která je vytvořena reflexí a abstrakcí jednotlivých instancí téhož druhu, čímž rozvažování vytváří obecné pojmy. Například pojem červené je vytvořen reflexí několika instancí červené, tj. červený šátek, červená zeď, atd., a abstrakcí jednoho rysu do jednoho obecného pojmu. Toto shrnutí v obecném pojmu by však nebylo možné bez předchozí syntetické jednoty, tedy podle forem smyslovosti a myšlení strukturované předmětnosti, na níž se červeně samostatně vyskytovala, a z níž mohla být následně abstrahována. Každá analýza je tak závislá na původní syntetické jednotě apercepce, protože je skrze ni teprve umožněna.

Syntetická jednota apercepce je zásadou, jíž je podřízen názor vzhledem k rozvažování. Kdyby názor nebyl podřízen jednotě apercepce, nemohla by být rozmanitost myšlena.²⁰ A jen tehdy, je-li rozmanitost sjednocena v jednom vědomí, je vůbec možné poznání objektu. Jednota vědomí je tedy podmínkou vztahu představ k předmětu. Kant sám se ovšem vyjadřuje silněji, pokud jde o vztah představ a předmětu, když říká: „Jednota vědomí je tedy tím, co jediné vytváří vztah představ k předmětu, a tedy jejich objektivní platnost (...)“²¹ Samotný způsob vztahu zde ale ještě není specifikován.

---

¹⁸ Podle Kantovy formulace vědomí „musí moci doprovázet každou moji představu“ (*Kritika*, B132). Vědomí tak podle Kanta musí být schopno průběžně reflektovat probíhající syntetickou činnost, aniž bychom si jí byli stále bezprostředně vědomi.

¹⁹ *Kritika*, B133.

²⁰ *Kritika*, B137.

²¹ Tamtéž.

Transcendentální apercepce zde má roli podmínky vztahu představ a předmětu. V této části dedukce je dokazována objektivní platnost kategorií pro poznání předmětů, nikoliv objektivní realita. Teprve na základě důkazu objektivní reality je specifickým způsobem fundován vztah kategorií a předmětů.

Jakou roli přisuzuje Kant v dosud prezentovaných částech dedukce oběma zdrojům poznání? Na straně smyslovosti není dán určený předmět smyslového názoru, (který je až konečným výsledkem procesu poznání), ale rozmanitost představ. Rozmanitost je shrnována v jednotu syntézou rozvažování uskutečňovanou prostřednictvím kategorií. Jednota syntézy je možná jen na základě jednoty vědomí (apercepce). V této syntéze se má uskutečňovat vztah představ k předmětu. Tato pasáž však byla interpretována jako podmínka vztahu představ a předmětu, neboť samotné předměty ještě nemusí být dány. Kant o vztahu představ a předmětu hovoří v souvislosti výkladu syntetické jednoty apercepce, která je svébytnou mohutností rozvažování (spontaneitou) vůči podmínkám názoru. Náзор musí být syntetické jednotě apercepce podřízen, má-li se stát jednotnou představou, nemusí jí být ale podřízen jako forma názoru.²²

Výklad transcendentální apercepce je v souladu s východisky dedukce, podle nichž platnost kategorií nemůže být odvozována ze zkušenosti. Kroky argumentu musí postupovat výhradně apriorně. Poznáváný předmět nestojí v centru pozornosti kapitoly o dedukci čistých pojmů, centrální role náleží aperceptivnímu vědomí jako podmínce poznávání objektů. Apriorní povaha aperceptivního vědomí určuje podmínky, za kterých mohou být předměty myšleny. Pro poznání předmětů je ovšem nutné tyto podmínky myšlení předmětů vůbec aplikovat na samotné předměty smyslovosti.

---

²² Podle pozn. 111 *Kritiky* je jednota vědomí v názoru původní, čímž se Kantova nauka dostává do napětí s naukou o původní syntetické jednotě apercepce.

3.2 Platnost kategorií pro každý možný názor

Provést transcendentální dedukci kategorií znamenalo vykázat způsob, jímž mohou mít kategorie apriorní platnost pro předměty zkušenosti. Tento důkaz je proveden ve dvou krocích. Pro první krok je charakteristická snaha dokázat platnost kategorií pro názory obecně, bez ohledu na specifickou danost názoru. Ve druhém kroku se má dokázat platnost kategorií s ohledem na specifické podmínky smyslovosti, tj. pro názory specifických forem. V případě lidského poznávání jde o danost ve formách prostoru a času. Dedukce tedy nemůže být úplná, aniž by bylo ukázáno, jakým způsobem mohou být kategorie platné v prostoro-časovém nazírání, jímž se vyznačuje lidská smyslovost. První krok provádí Kant v §§ 20 a 21. V § 26 Kant následně ukáže, proč jsou kategorie platné i pro lidské formy názoru, čímž vrcholí postup transcendentální dedukce.

§ 20 je polysylogismem. Záměrem tohoto stručného paragrafu je ukázat, že rozmanitost názoru musí být nutně podřízena kategoriím. Tento závěr platí nezávisle na způsobu danosti smyslovosti samotné. Smyslovost pro podmínky myšlení předmětů zkušenosti zatím nemusí být zohledňována. To vyplývá ze samotného transcendentálního postupu, jenž vyšel od aperceptivní povahy vědomí, která je jako podmínka samotného myšlení, na rozdíl od poznávání předmětů smyslů, na smyslovosti zcela nezávislá.

První premisa tohoto paragrafu je následující: „Rozmanitost, která je dána ve smyslovém názoru, nutně náleží pod původní syntetickou jednotu apercepce, protože jedině díky ní je možná *jednota* názoru (...).“²³ Kant zde uvádí ve vztah tři pojmy: rozmanitost, jednotu apercepce a jednotu názoru. V premise se říká, že podmínkou toho, aby mohla být nějaká rozmanitost uvedena v jednotu, je zapotřebí syntetického výkonu. Syntetickou funkci v daném případě plní aperceptivní vědomí syntetizující rozmanité představy v jednom celku.

Druhou premisou je: „Avšak onou činností rozvažování, kterou je rozmanitost daných představ (...) podřízena pod apercepci vůbec, je logická funkce souzení (...).“²⁴ Zde Kant shrnuje obsah § 19, kde ukázal, že logická funkce souzení je tím,

---

²³ *Kritika*, B143.

²⁴ Tamtéž.

co syntetizuje rozmanitost a přivádí jí do vědomí nikoliv jako roztržštěnou rozmanitost, ale jako určitý celek. To také Kant říká ve třetí premise, kde hraje zvláštní úlohu moment, kdy teprve syntéza na základě kategorie umožní to, že si vůbec můžeme být vědomi nějaké představy.²⁵ Kant to formuluje takto: „Veškerá rozmanitost, pokud je dána v jednom empirickém názoru, je tedy určena jednou z logických funkcí souzení, totiž tou, kterou je vůbec přivedena do vědomí.“²⁶ Rozmanitost názoru je určována logickými funkcemi souzení. Ty ovšem byly na základě metafyzické dedukce ztotožněny s kategoriemi jako garanty jednoty syntézy částí soudů, ze kterých byly odvozeny. Proto může být vyvozen dílčí závěr: „Těmito funkcemi souzení jsou však právě kategorie, a to pokud určují rozmanitost daného názoru (...).“²⁷ Je-li rozmanitost určována logickými funkcemi soudu, a jsou-li logické funkce soudu ztotožněny s kategoriemi, pak musí vyplývat, že rozmanitost je podřízena samotným kategoriím. Samotný výsledek § 20 zní takto: „I rozmanitost daného názoru je tedy nutně podřízena kategoriím.“²⁸

Kant v § 20 činí na základě předchozích výsledků transcendentální dedukce závěr, že rozmanitost názoru musí být nutně podřízena kategoriím. K tomuto závěru dochází tak, že vytvoří přechod od výchozího pojmu transcendentální apercepce, který byl demonstrován jako podmínka myšlení objektů. Pojem sebevědomí, resp. transcendentální jednoty apercepce, byl ukázán jako neoddelitelný od pojmu syntézy rozmanitosti, neboť vědomí něčeho můžeme mít pouze tehdy, je-li uskutečňován akt syntézy. Jelikož je vědomí nemyslitelné bez aktu syntézy, je charakterizována povaha této syntézy. Kant ji chápe jako syntézu na základě syntetických forem soudů. Protože lze syntetické formy soudů ztotožnit s kategoriemi, může být dovozeno, že rozmanitost názoru podléhá nutně působnosti kategorií, bez nichž by nebyla uvedena v předmětnou jednotu.

V § 20 jsou stále sledovány podmínky, za nichž je možné apriorní poznání předmětů zkušenosti a odhlíží se plně od samotných empirických daností. Na straně rozvažování nacházíme syntetickou jednotu apercepce, která je nevyšší zásadou poznání a priori.

---

²⁵ Tak může být vědomí chápáno jako vždy závislé na předmětu, tj. intencionální, ačkoliv Kant o intencionalitě v husserlovském smyslu ještě nehovoří.

²⁶ *Kritika*, B143.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

Následně Kant hovoří o logických formách soudů, které jsou garanty apriorní jednoty ve vztahu k sebevědomí. Nakonec jsou logické formy soudů ztotožněny s kategoriemi, jimž musí nutně podléhat rozmanitost názoru, aniž by tato rozmanitost byla určena. Na straně smyslovosti nacházíme rozmanitost, jejíž jednota může být uskutečněna pouze prostřednictvím kategorií. Jsou zde zkoumány podmínky jednoty libovolného názoru, bez ohledu na způsob názorové danosti. Logické funkce soudů a kategorie jsou v této úvaze myšleny ve vztahu k jednotě sebevědomí jako podmínce myšlení objektů, nikoliv ve vztahu k jednotě prostoru a času.

Kant chce v prvním kroku dedukce uvažovat pouze jednotu, která je dána bez ohledu na způsob danosti smyslovosti. Proto hovoří výhradně o rozmanitosti a její syntéze prostřednictvím kategorií, nikoliv o konkrétních formách názoru.²⁹ Jak je samotná rozmanitost v empirickém názoru dána, zůstává zatím nerozhodnuto. Protože je rozmanitost uvažována pouze ve vztahu k transcendentální apercepci, konkrétní smyslové formy prozatím nehrají v transcendentálním postupu roli. Má-li být možné vědomí nějaké syntézy empirické rozmanitosti, muselo se tak stát na základě jedné z kategorií. Protože však empirické vědomí podléhá kategoriím, musí podléhat i čistému vědomí. Stejně tak musí i empirický názor podléhat čistým formám názoru, jak Kant ukázal v transcendentální estetice. Kant to vyjadřuje následujícími slovy:

„Kategorie (...) říká, že empirické vědomí dané rozmanitosti jednoho názoru je právě tak podřízeno čistému sebevědomí a priori, jako je empirický názor podřízen čistému smyslovému názoru, který je rovněž apriorní.“³⁰

Rozmanitost je shrnována v jednotu prostřednictvím kategorií. Jednota rozmanitosti v empirickém názoru, tj. empirické vědomí, je možné pouze na základě logických funkcí soudů ve vztahu k jednotě sebevědomí, stejně jako je empirický názor podřízen čistým podmínkám smyslovosti. Kant o této větě hovoří jako o začátku dedukce. Jeho vlastní dokončení bude možné teprve tehdy, až se ukáže, že kategorie jsou platné i pro specificky lidskou smyslovost. Tím bude zajištěna apriorní platnost kategorií pro všechny možné předměty naší zkušenosti, a tedy možnost apriorního poznání vůbec.

---

²⁹ Kant později (§24) rozliší intelektuální syntézu od figurativní, která bude zahrnovat i formy názoru.

³⁰ *Kritika*, B144.

Abstraktní povaha úvahy má však své meze, neboť existují důvody, proč rozmanitost názoru musí být dána před syntézou rozvažování a nezávisle na ní. Kant o těchto dvou důvodech hovoří jako o faktorech, které mu brání abstrahovat od bytostné odlišnosti dvou zdrojů poznání.³¹ Kdyby nebyl dodržen rozdíl mezi rozvažováním a smyslovostí, porušil by se tím specifický charakter lidského myšlení, pro které je charakteristická odkázanost pojmů na předměty názoru a s tím související diskurzivita myšlení. Kant takové myšlení chápe jako ektypické, na rozdíl od archetypálního myšlení, pro něž je charakteristická možnost formálního názoru. Rozvažování, které by nebylo odkázáno na názor, by bylo rozvažování, které by zároveň s myšlením předměty nazíralo. Jednalo by se tedy o rozvažování, které by bezprostředně disponovalo názorem, a bylo by tak intelektuálním názorem. Pro lidské rozvažování je toto nemyslitelné. Dalo by se spíše identifikovat s božským intelektem jako příkladem archetypického, nikoliv ektypického rozvažování.³² Na druhou stranu je lidské rozvažování odkázáno na látku, kterou mu poskytují smysly. Z toho důvodu musí být rozmanitost smyslovosti dána rozvažování předem a nezávisle na něm, jinak bychom nemohli nic poznávat. Naše pojmy by postrádaly význam. Rozvažování bez smyslovosti by nemělo žádný reálný obsah a zůstalo by bez ní pouze formou myšlení připravenou k pořádání látky poskytované smysly.

Protože Kant určuje schémata obrazotvornosti jako transcendentální určení času, tj. formy lidského názoru, nemá první krok dedukce obsažený v §§ 20 a 21 přímý vliv na podobu samotné nauky o schematismu. Dokazuje se v něm, že každý názor musí být podřízen kategoriím, má-li být syntetickou jednotou a možným poznáním a priori. Od konkrétní smyslové danosti bylo abstrahováno a pozornost se soustředila pouze na vztah čistého sebevědomí a logických funkcí soudů jako podmínky syntézy rozmanitosti vůbec. Na specifickou podobu smyslovosti poukazuje v prvním kroku dedukce pouze na tomto místě:

„Později (...) bude ze způsobu, jakým je ve smyslovosti dán empirický názor, ukázáno, že jeho jednota není jiná než ta, kterou kategorie předepisuje rozmanitosti daného názoru vůbec podle předchozího §20, a že tedy záměru dedukce bude plně dosaženo

---

³¹ *Kritika*, B145.

³² KARÁSEK, Jindřich a Jiří CHOTAŠ. *Dedukce, kategorie, sebevědomí: o hlavním důkazu Kritiky čistého rozumu*. Vyd. 1. Praha: Oikoumene, 2002, s. 80.

teprve tím, že se vysvětlí apriorní platnost kategorie vzhledem ke všem předmětům našich smyslů.“³³

Na jednu stranu zde mluví o jednotě, kterou předepisuje rozmanitosti kategorie, na druhé straně zde zavádí druhý pojem jednoty, kterou nacházíme ve smyslovosti samotné. Tyto jednoty nejsou od sebe odlišné. V prvním případě se jedná o jednotu obsaženou v pouhé kategorii, která je uskutečňována na základě logických forem soudu. Ve druhém případě se jedná o jednotu obsaženou ve smyslovosti. Toto místo lze chápat jako zárodek nauky o schematismu, jejímž vlastním úkolem je vysvětlit problém, jak se mohou čisté pojmy rozvažování vztahovat k předmětům zkušenosti, má-li být možné poznání na základě syntetických soudů a priori. Dedukce samotná končí v prvním kroku na půli cesty. Je třeba ještě udělat krok druhý, ve kterém bude muset být ukázáno, jak může mít kategorie svou platnost i pro předměty, které se vyskytují v našich smyslech. Ve druhém kroku dedukce bude tedy třeba uvažovat konkrétní podobu specificky lidské smyslovosti.

3.3 Platnost kategorií pro časoprostorový názor

Druhý krok dedukce, a tedy završení důkazu platnosti kategorií pro všechny možné předměty našich smyslů je obsahem § 26. Dokazuje se zde, že jednota obsažená v názoru nemůže být jiného druhu, než jednota obsažená v kategorii. Obě jednoty předpokládají syntézu, přičemž obě syntézy jsou možné pouze, jsou-li vztaženy k transcendentálnímu vědomí. Apercepce je tak posledním garantem toho, že jednota smyslová a rozvažovací musí mít stejný původ, čímž se ukáže platnost kategorií i pro předměty smyslů. Kant uvádí druhý krok dedukce takto:

„Nyní má být vysvětlena možnost apriorně poznávat prostřednictvím kategorií předměty, které se vůbec mohou našim smyslům naskytnout, a sice nikoliv z hlediska formy jejich názoru, nýbrž z hlediska zákonů jejich spojení (...)“³⁴

---

³³ *Kritika*, B144-B145.

Předměty poznání zde nejsou uvažovány pouze z hlediska prostoru a času jako forem názoru, a to z toho důvodu, že forma názoru neposkytuje nic než rozmanitost. Předměty jsou však něčím více než rozmanitostí. Jsou sjednocenou představou (pojmem) obsahující shrnutou rozmanitost. Zde je místo pro podstatné rozlišení mezi formálním názorem a formou názoru. Aby se z formálního názoru, tj. časoprostorové rozmanitosti, mohl stát nějaký názor, je třeba provést syntézu. Prostor, tj. vnější forma názoru, poskytuje formu pro rozprostraněné předměty. Je-li v čistém prostoru vedena čára, vymezením prostoru je syntetizována daná rozmanitost a spolu s úsečkou vzniká i samotný prostor. Tímto postupem je získán formální názor. V poznámce k § 26 se říká, že touto syntézou jsou nám teprve prostor a čas dány, protože bez shrnutí rozmanitosti bychom měli k dispozici pouze prostoročasovou rozmanitost.³⁵ Z toho plyne zajímavý důsledek Kantovy koncepce: syntéza rozmanitosti nemůže probíhat ve formách prostoru a času, spíše musí být s těmito formami dána zároveň. Tím, že je spojována daná rozmanitost, vzniká (formální) názor obsahující jednotnou představu.

Kant příklad s tažením úsečky používá ve dvou případech. Ve zde uvedeném prvním případě se užívá příkladu jako ilustrace syntézy rozmanitosti ve vztahu k jednotě apercepce. Ve druhém případě se hovoří o přímce jako schématu času.³⁶ V obou případech se jedná o syntézu rozmanitosti. Zatímco v prvním případě je syntetizován určitý prostor, v druhém je spolu s taženou přímkou generován čas. Čas sám o sobě neplyne. Je zapotřebí určitého média, na němž je nutné čas znázornit. Oba tyto příklady je možné sjednotit v jedné interpretaci a říci, že při aktu tažení přímky je vymezován prostor a zároveň generován samotný čas. Nasnadě je otázka, jak spolu souvisí formální názor a schéma času. Formální názor je jak smyslový, tak intelektuální a v kapitole o schematismu je stejná charakteristika přisouzena i schématům. Na jednu stranu jsou formální názory řízeny kategorií jako podmínkou jednoty apercepce, na druhou stranu se vztahují nutně k čistému názoru jako k podmínce poznávání podle pojmů. V procesu schematizace je syntetizována smyslová rozmanitost podle kategorií a jejím výsledkem je určený objekt v názoru. Podobnost popisu formálního názoru a následně

---

³⁴ *Kritika*, B160.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ *Kritika*, A137/B176. Rukopisná poznámka z příručního exempláře podle Erdmannova vydání.

transcendentálních schémat vede k závěru, že oba popisy postihují jednu skutečnost.³⁷ Formální názory a schémata jsou tedy identické entity. Odlišuje je jen kontext, v němž je téma syntézy rozmanitosti pojednáváno.

Když se vyloučí možnost zabývat se poznáním předmětů z hlediska forem prostoru a času, upře se pozornost k otázce, podle jakých zákonů je rozmanitost shrnuta v předmětu poznání, má-li být možné jejich poznání a priori a tím i vysvětlena skutečnost, že se příroda řídí podle zákonů rozvažování a nikoliv naopak.

Způsob, jímž je dokazována možnost apriorního poznání předmětů smyslů, uvádí druhý a třetí odstavec § 26. Ve druhém odstavci je nejprve stanoveno, co se myslí syntézou aprehenze.

„(...) *syntézou aprehenze* rozumím složení rozmanitosti dané v empirickém názoru, čímž se stává možným vnímání, tj. empirické vědomí tohoto názoru (...)“³⁸

Na tomto místě je specifikována podmínka možnosti vnímání, jež je možné pouze tehdy, pokud syntetizují rozmanitost empirického názoru. Následně je uveden ve vztah pojem vnímání s pojmem vědomí. Vědomí si mohou být pouze takové skutečnosti, jež byla uvedena v jeden celek, nikoliv rozmanitosti dané ve formách prostoru a času. Toto zjištění je v souladu s naukou transcendentální apercepce, v níž bylo (sebe)vědomí podmíněno syntézou rozmanitosti. Dále Kant říká:

„(...) *jednota syntézy* rozmanitosti vně, nebo v nás, tudíž i spojení, s nímž musí být ve shodě vše, co si máme představovat jako určené v prostoru a čase, musí být dána zároveň s těmito názory (...) jako apriorní podmínka syntézy veškeré *aprehenze*.“³⁹

Rozlišení mezi formou názoru a formálním názorem poskytlo potřebný rozdíl pro určení vzájemné jednoty prostorového a časového názoru. Jejich jednota není dána v těchto názorech, ale zároveň s nimi, tj. syntéza a samy názory jsou dány zároveň. Jednota syntézy rozmanitosti je nutnou podmínkou, abychom vůbec mohli mít empirické vědomí předmětů. Syntetická jednota obsažená v empirickém vědomí ale nemůže být jinou jednotou než ta, jíž se vyznačuje čisté vědomí transcendentální apercepce. Ta se

---

³⁷ ALLISON, Henry E. *Kant's transcendental idealism*. Rev. and enl. ed. New Haven: Yale University Press, 2004, s. 216.

³⁸ *Kritika*, B160.

³⁹ *Kritika*, B161.

zase vyznačuje čistou syntézou na základě kategorií. Tímto způsobem je empirický názor podřízen kategoriím platným pro všechny předměty, jež mohou být dány našim smyslům. Tento argument je kýženým závěrem dedukce čistých rozvažovacích pojmů.

Druhý krok dedukce je zakončen takto:

„(...) protože zkušenost je poznání pomocí spojených vjemů, jsou kategorie podmínkami možnosti zkušenosti, a platí tedy apriorně i pro všechny předměty zkušenosti.“⁴⁰

Nyní je možné přistoupit ke shrnutí tématu vztahu rozvažování a smyslovosti ve druhém kroku dedukce. V prvním kroku dedukce byla dokázána platnost kategorií pro každý možný názor, neboť musel být podřízen čistému vědomí (apercepce), neoddělitelnému od kategorií jako logických funkcí soudu. Byla provedena abstraktní úvaha, jež nebrala v potaz způsob smyslové danosti, přičemž smyslovost byla uvažována jen ve smyslu rozmanitosti. Ve druhém kroku dedukce byly na straně smyslovosti rozlišeny formy názoru poskytující smyslům rozmanitost, a formální názor, pro něž byla charakteristická jednota představy. Ze skutečnosti, že v empirickém vědomí disponujeme takovými jednotami, bylo odvozeno, že taková jednota musí mít apriorní základ, protože, jako každá syntéza, je i empirická syntéza aprehenze neodvoditelná ze zkušenosti. Byl odvozen závěr, že jednota empirického názoru, ztotožněná s empirickým vědomím, je podřízena čistému vědomí, tedy kategoriím. Na straně smyslovosti se objevil nový pojem, tj. pojem formálního názoru, jenž vytváří přechod mezi prvním krokem dedukce a závěrem dedukce. Jednota formálního názoru má svůj základ v poznacích a priori a není možná bez syntézy, jejíž podobu předepisuje čisté rozvažování.

Na příkladu s taženou úsečkou bylo ukázáno, jak je prvotní rozmanitost uváděna v jednotu formálního názoru v čistém prostoru. Otázkou nyní je, jak je možné vytvořit jednotu formálního názoru v případě možných předmětů zkušenosti. Z uvedených pasáží vyplývá, že jednota empirického a čistého vědomí není odlišná, neboť jsou obě syntézy podřízeny stejným kategoriím jako pravidlům jednoty. Ve schematismu se tento vztah vyvine do podoby určování vnitřní formy názoru. Rozvažování jako spontaneita

---

⁴⁰ *Kritika*, B161.

a smyslovost jako receptivita mysli budou ve specifickém vztahu. Pro rozvažování bude charakteristická činnost určování smyslovosti a společně budou tvořit jednotu názoru. Téma určování vnitřního smyslu ovšem není záležitostí pouze nauky o schematismu. Kant toto téma naznačuje v § 24, jenž je pro samotnou nauku o schematismu klíčový, neboť nauku o schematismu latentně obsahuje. Jelikož v něm zavádí i další klíčové pojmy nutné pro pochopení nauky o schematismu, bude třeba se tomuto paragrafu nyní věnovat detailněji.

3.4 Intelektuální a figurativní syntéza

V § 24 nazvaném „O aplikaci kategorií na předměty smyslů vůbec“ jsou v prvních dvou odstavcích kontrastovány dva pojmy: intelektuální a figurativní syntéza. V první syntéze je specifikována funkce rozvažování s ohledem na první krok dedukce. Ve figurativní syntéze se bere v úvahu i smyslovost, čemuž odpovídá druhý krok dedukce. Proces syntézy je popisován jako určování vnitřního smyslu, jehož cílem je ukázat, jak mohou být kategorie aplikovány na rozmanitost, jejímž výsledkem je určení poznávaného předmětu. Kant na úvod paragrafu říká:

„Čisté rozvažovací pojmy se prostřednictvím pouhého rozvažování vztahují k předmětům názoru vůbec (...). Právě proto jsou to pouhé *myšlenkové formy*, pomocí nichž není poznáván žádný určitý předmět.“⁴¹

Myslet na základě forem soudů ještě neznamená, že nějaký předmět poznáváme. Předmět nám v čistém myšlení nemusí být vůbec dán. V tomto smyslu je první věta citované pasáže v souladu s prvním krokem dedukce, který se odehrával na abstraktní rovině bez forem smyslovosti. Kategorie se vztahovaly k názoru vůbec bez ohledu na to, v jakých formách se předměty zkušenosti mohly jevit. V tomto typu syntézy jsou kategorie pravidly syntézy možných předmětů, které jsou dány a posteriori. Tato syntéza bez předmětů smyslů je určena pouze vztahem k transcendentální apercepci

---

⁴¹ *Kritika*, B150.

jako nejvyšší zásadě rozvažování a je nazývána syntézou intelektuální.⁴² Následně zavádí Kant pojem „určování vnitřního smyslu“.

„Protože však máme určitou formu apriorního smyslového názoru založenou na receptivitě představivosti (na smyslovosti), může rozvažování jakožto spontaneita určovat vnitřní smysl prostřednictvím rozmanitosti obsažené v daných představách na základě syntetické jednoty apercepce (...)“⁴³

Poté co byla vyjádřena povaha intelektuální syntézy, je následně zvažována role smyslovosti poskytující rozmanitost v představách. Ta může být určována na základě apriorního smyslového názoru rozvažováním. Určování se děje na názoru, který má dvojí podobu; jakožto vnější forma názoru, tj. čistý prostor a jako vnitřní forma názoru, tj. čistá časovost. Tím, že rozvažování určuje smyslovou rozmanitost, stává se vnější forma názoru vnitřní formou. Kant tím naznačuje toto: aby mohlo něco prostorového vstoupit do vědomí, musí to probíhat v čase. Transcendentální schéma proto bude moci být určeno jako časové a nikoliv prostorové určení. Důvod, proč určování vnitřního smyslu probíhá na základě syntetické jednoty apercepce, vyplývá z podmínky možnosti myšlení této rozmanitosti. Může-li rozmanitost, vnější nebo vnitřní, vstoupit do vědomí, muselo se tak stát na základě některé z kategorií.

Kromě toho, že rozvažování může určovat vnitřní smysl na základě jednoty apercepce, může i „apriorně myslet syntetickou jednotu apercepce rozmanitosti dané ve smyslovém názoru jako podmínku, pod níž musí nutně náležet všechny předměty (lidského) názoru (...)“⁴⁴ Je-li jednota obsažená ve smyslovém názoru vždy a priori podle syntézy rozvažování, pak ji lze považovat za nutnou podmínku poznání, pod kterou musí spadat všechny předměty. Tím „kategorie jako pouhé myšlenkové formy získávají objektivní realitu (...)“⁴⁵ Kategorie se určováním vnitřního smyslu stávají smyslovými, čímž dochází k jejich aplikaci. Bez určení vnitřní formy názoru jsou to pouhé myšlenkové formy bez reálného objektu poznání. Následně Kant zavádí pojem figurativní syntézy.

---

⁴² *Kritika*, B150.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

„Tato *syntéza* rozmanitosti smyslového názoru, která je možná a nutná a priori, může být nazývána *figurativní syntézou* (*synthesis speciosa*), na rozdíl od syntézy, která se nazývá syntézou rozvažovací (*synthesis intellectualis*); (...).“⁴⁶

Syntéza myšlená pouze ve vztahu k jednotě sebevědomí byla charakterizována jako intelektuální. Zahrnuje čisté pojmy rozvažování bez vztahu k formám názoru, a tedy bez objektivní reality. Obsahuje pouze logické funkce soudů. Figurativní syntéza zahrnuje vnitřní formu názoru, která je určována rozvažováním. Tím, že zahrnuje i názor, má zásadní vztah k mohutnosti mysli vytvářet obrazy, a je nazývána obrazotvorností. Jak intelektuální, tak figurativní (obrazová) syntéza jsou transcendentální, což znamená, že obě syntézy stojí jak v základu veškeré zkušenosti, tak i dalších poznatků a priori.

Figurativní syntéza se ve vztahu k syntetické jednotě apercepce liší od intelektuální tím, že zahrnuje formy názoru, čímž se stává schopností obrazotvornosti. Kant figurativní syntézu nazývá také transcendentální syntézou obrazotvornosti. Obrazotvornost je definována jako „mohutnost představovat si nějaký předmět v názoru i *bez jeho přítomnosti*,“⁴⁷ a je na jednu stranu smyslová, na druhou stranu intelektuální podle toho, od které složky poznání se vychází. Vyjde-li se od názoru, pak je obrazotvornost smyslová, protože jednota podle kategorie se může uskutečnit pouze v názoru náležícím ke smyslovosti. Vyjde-li se od rozvažování, pak obrazotvornost (jako spontaneita) určuje vnitřní smysl podle kategorií. Rozvažování působí na smyslovost aktivně, čímž dochází k aplikaci kategorie na smyslový názor. Jde o tzv. první aplikaci kategorie na smyslovost, protože je základem aplikací dalších.⁴⁸ Platnost kategorií pro empirický názor je možná proto, že empirický názor podléhá pravidlům čistého názoru. Empirická aprehenze je tak možná jen na základě první aplikace kategorie na čistý názor. Aplikace na empirický názor by byla aplikací sekundární.

§ 24 obsahuje pro vlastní pojednání o schematismu další významnou pasáž zavádějící pojem figurativní syntézy. Ve vztahu k transcendentální apercepci je tato syntéza nazývána transcendentální syntézou obrazotvornosti. V náznaku je zde uvedeno, jak myslet smyslovost a rozvažování, dva nezávislé zdroje poznání, jako jednotu.

---

⁴⁶ *Kritika*, B151.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

Prostředkem k tomuto cíli je transcendentální syntéza obrazotvornosti zahrnující jak pasivní, určovanou, receptivitu smyslovosti, tak aktivní, určující, spontaneitu rozvažování. Smyslovost poskytuje rozmanitost danou ve formách prostoru a času. Tím, že podmínkou vědomí obsahů mysli je časový průběh syntéz vnitřního smyslu, je vnější smyslovost určování podle kategorií přenášena do vnitřní smyslovosti. Aplikace kategorií probíhá jako určování vnitřního smyslu. Rozvažování určuje vnitřní smysl, čímž je kategorie spojena s názorem (rozvažování se smyslovostí) a výsledkem spojení je jednota názoru. Takto pojatá figurativní syntéza je předstupněm transcendentálních schémat.

Souvislost mezi figurativní syntézou a schématy je patrná z následujícího popisu: „ (...) musí existovat něco třetího, co musí být na jedné straně stejnorodé s kategorií, na druhé straně s jevem, a co umožňuje aplikaci kategorie na jev. Tato zprostředkující představa musí být čistá (...), a přesto (...) intelektuální a na straně druhé smyslová.“⁴⁹ § 24 hovořil o způsobu určování smyslovosti rozvažováním a o tom, že tato apriorní syntéza obrazotvornosti náleží jak ke smyslovosti, tak k rozvažování. Citovaný úryvek specifikuje, jak si toto spojení konkrétně představit. Transcendentální syntéza obrazotvornosti je funkcí, jež spojuje smyslovost s rozvažováním, oním třetím budou v kapitole o schematismu právě transcendentální schémata jako prostředník tohoto spojení.

Zavedení pojmu obrazotvornosti v § 24 ale nemá znamenat, že má být zavedena třetí, na smyslovosti a rozvažování nezávislá mohutnost mysli, přestože obě složky spojuje. Po završení důkazního postupu dedukce kategorií v § 26 se o obrazotvornosti hovoří v poznámce 118.⁵⁰ Tato poznámka je vysvětlivkou k příkladu, na němž je demonstrována apriorní platnost kategorie velikosti pro empirický názor určitého domu. Jestliže podle tohoto příkladu aprehenduji rozmanitost názoru nějakého domu, činím tak na základě vnější formy smyslovosti (prostoru). Jednota této formy je však identická s jednotou apercepce, na základě které mohla vůbec vstoupit do vědomí. Syntéza aprehenze tedy předpokládá syntézu apercepce. O obrazotvornosti se hovoří ve vztahu k empirickému názoru, zatímco pro vztah čisté formy názoru a transcendentální apercepce je vyhrazen pojem rozvažování. Jak obrazotvornost, tak rozvažování jsou

---

⁴⁹ *Kritika*, A138/B177.

⁵⁰ *Kritika*, B162.

spontaneitou. Rozvažování je však myšleno s ohledem na intelektuální syntézu, zatímco obrazotvornost s ohledem na počítkem vyplněné apriorní formy smyslovosti, tj. s ohledem na syntézu aprehenze, a proto má obrazotvornost blíže ke smyslové rovině poznávání.

Z hlediska rozdílnosti rozvažování a obrazotvornosti je ještě nutno poukázat na různé způsoby, jimiž Kant obě mohutnosti charakterizuje. Rozvažování Kant určuje jako mohutnost tvořit pravidla. Obrazotvornost, alespoň podle B-vydání dedukce, definuje jako mohutnost představovat si předmět v názoru i bez jeho přítomnosti⁵¹, resp. schopnost apriorně určovat smyslovost.⁵² Obrazotvornost tak není chápána jako schopnost pravidel. Pro následující výklad schémat bude nezbytné zabývat se otázkou povahy transcendentálních schémat, jež jsou chápána jako pravidla syntézy obrazotvornosti. Při bližším pohledu je totiž zřejmé, že pravidlo syntézy obrazotvornosti a pravidlo rozvažovací nemají stejný charakter.⁵³ Bude tedy třeba zabývat se zvláštní povahou jejich vzájemného vztahu.

---

⁵¹ *Kritika*, B152.

⁵² Tamtéž.

⁵³ ALLISON, H. E., [*Kant's transcendental idealism*], s. 209.

4 Rozvažování a smyslovost v kapitole o schematismu

4.1 Problém schematismu obecně

Transcendentální dedukce měla dokázat, že poznávající subjekt disponuje kategoriemi, jimž musí podléhat každý empirický názor. Samotná otázka aplikace je řešena pouze v náznaku v § 24. Jak bylo konstatováno v předchozí kapitole, rozvažování může určovat vnitřní smysl (čas), čímž dochází ke vztažení se vnějšího smyslu k vnitřnímu. Vlastní způsob tohoto určování zůstal nespecifikován. Úkolem kapitoly o schematismu je vykázat způsob určování, jímž mohou být kategorie aplikovány na jevy a získávat tak objektivní realitu.

V Kantově koncepci poznání je zásadní skutečnost, že pojmům, jež mají sloužit k poznávání předmětů, musí odpovídat názorový korelát. Korelace rozvažování a názoru je podmínkou toho, že pojmy nejsou prázdné, ale mají kromě logického i reálný význam. Kapitola o schematismu má za úkol vykázat kategorii názorový korelát. Tím se zajistí, že kategorie nejsou pouze myšlenkové formy (funkce rozvažování), ale že mohou být rovněž používány pro poznávání objektů přírody. Transcendentální logika tuto podmínku předpokládá, na rozdíl od obecné logiky, která odhlíží od veškerého obsahu poznání.

V úvodu k analytice zásad je do výkladu zahrnuta zvláštní funkce, jež je spojena s tématem aplikace.⁵⁴ Touto funkcí je transcendentální soudnost. Funkcí transcendentální soudnosti je posuzovat, zda daná představa spadá pod daný pojem, či nikoliv. Vztah jednotlivé představy a pojmu je zde vztahem subsumpce, tj. podřazení. V transcendentální dedukci byla aplikace realizována určováním, jež vykonává aktivní rozvažování na smyslovosti. V úvodu k analytice zásad a v kapitole o schematismu je aplikace chápána jako subsumpce předmětu pod pojem. Pro otázku aplikace pojmů na názor je podstatné, že se jedná v obou případech, aplikace i subsumpce, o tentýž proces. Určující soudnost má stejnou funkci jako rozvažování v dedukci. V transcendentální dedukci však není z metodologických důvodů přítomno to, co má být subsumováno. Aplikace je zde uvažována pouze v rámci nutné platnosti pro předměty názoru. Ve schematismu bude zvažována povaha názorových korelátů

---

⁵⁴ *Kritika*, A133/B172.

kategorií, přičemž každé kategorii bude vyhledán příslušný korelát. Řešení problematiky aplikace kategorií a subsumpce předmětu pod kategorii tak představuje řešení jednoho problému.

Kapitola o schematismu vyjasňuje nejen vztah aplikace a subsumpce, ale i vztah subsumpce a syntézy.⁵⁵ Aplikace kategorií je realizována syntézou dané rozmanitosti. Kategorie se ovšem nemůžou k objektům vztahovat přímo, jelikož rozvažování a smyslovost jsou heterogenní povahy. Jejich vztah musí být zprostředkován schématem. Teprve na základě syntézy rozmanitosti podle pravidla vyjádřeného v příslušném schématu je možné subsumovat objekt názoru pod kategorii, a tak ho myslet. Kapitola o schematismu tedy řeší otázku čistých smyslových podmínek aplikace kategorií. Podmínky subsumpce smyslových objektů pod kategorie jsou však tématem kapitoly „Systém všech zásad rozvažování“, jež explikuje apriorní a syntetickou povahu každé zkušenosti.

Zavedení transcendentální soudnosti v Úvodu k Analytice zásad umožňuje chápat problém aplikace jako subsumpční vztah dvou představ (jednotlivé představy a obecného pojmu). Podmínkou subsumpce představy pod pojem je homogenost (stejnorodost) obou představ. Kant k tomu říká:

„Ve všech subsumpcích předmětu pod nějaký pojem musí být představa předmětu *stejnorodá* s představou pojmu, tj. pojem musí obsahovat to, co je představováno v předmětu.“⁵⁶

Jak subsumovaná představa, tak představa, pod niž je subsumováno, musí mít stejné obsahové znaky. Tato stejnorodost je podmínkou platné subsumpce názoru pod pojem. Je-li subsumován předmět smyslů pod empirický pojem, je proces neproblematický. Empirický pojem je obecná představa a vzniká syntézou společných znaků jednotlivých představ.⁵⁷ Znaky, jež tvoří obsah empirického pojmu, se shodují se znaky objektů daných v empirickém názoru a jsou na jejich základě odvozovány. V tomto případě nemůže docházet k heterogenitě mezi představou singulární a obecnou.

---

⁵⁵ LONGUENESSE, Béatrice. *Kant and the capacity to judge: sensibility and discursivity in the transcendental analytic of the Critique of pure reason*. 2nd printing, 1st pbk. printing. Princeton: Princeton University Press, 2000, s. 245.

⁵⁶ *Kritika*, A137/B176.

⁵⁷ *Kritika*, B134. Pozn. 110, §16.

Transcendentální soudnost v tomto případě identifikuje společné znaky a podřazuje jednotlivou představu představě obecnější.

Proces podřazování předmětu pod empirický pojem je demonstrován na příkladu subsumpce empirického pojmu talíře pod čistý geometrický pojem kruhu.

„Empirický pojem *talíře* tak vykazuje stejnorodost s čistým geometrickým pojmem *kruhu*, pokud lze kulatost, která je myšlena v prvním pojmu, nazírat v pojmu druhém.“⁵⁸

Reprodukuje-li se obrazotvorností představa talíře, je zároveň představována i kulatost, myšlená jako logický znak. Odmyslíme-li veškerý empirický obsah, zůstane pouze tvar čistého názoru, tj. kruh. Představu talíře lze subsumovat pod čistý geometrický pojem kruhu, protože obě představy vykazují stejný znak kulatosti. Představa talíře může být následně v logickém soudu, jako představa s menší mírou obecnosti, subsumována pod pojem s vyšší mírou abstrakce.

4.2 Povaha schémat

Případ subsumpce předmětů pod empirický pojem ale není pro problematiku schematismu rozvažovacích pojmů zásadní povahy. Důvodem je nestejnorodost kategorie a jejího předmětného korelátu ve smyslovosti. Nestejnorodé představy pod sebe nemohou být subsumovány.

„ (...) čisté rozvažovací pojmy jsou ve srovnání s empirickými (...) názory zcela nestejnorodé a nemůžeme se s nimi nikdy setkat v žádném názoru.“⁵⁹

Na rozdíl od empirického pojmu je rozvažovací pojem funkcí odvozenou z logických forem soudů. Například relační funkce substance-akcident je logicky určena jako subjekt-predikát, přičemž substance je chápána tak, že může být v soudu pouze na místě gramatického subjektu, zatímco proměnlivým vlastnostem náleží v soudu vždy místo gramatického predikátu. V případě logického určení kauzality se jedná o sepětí nutné

---

⁵⁸ *Kritika*, A137/B176.

⁵⁹ Tamtéž.

následnosti ve formě hypotetického soudu „Jestliže S, pak P“. Nutné kauzální sepětí dvou událostí není empiricky dokazatelné. Ani v případě substance, ani kauzality není přítomna empirická danost, z níž bychom mohli odvozovat nutnost a obecnost rozvažovacích pojmů. Jak bylo dokázáno v transcendentální dedukci, jsou to podmínky možnosti zkušenosti samé. U empirických pojmů byla homogenost představy a pojmu dána shodnými znaky obou představ. V případě rozvažovacích pojmů ale mezi rozvažováním a smyslovostí společné znaky nelze vykázat. Na straně rozvažování jsou myšlenkové formy. Na straně smyslovosti jsou názory. Myšlenkové formy a smyslové názory mají striktně heterogenní povahu, již je třeba překonat, má-li být možné aplikovat funkce rozvažování na sféru jevů a na jejich základě poznání objektů názoru. To vede k určení zprostředkující představy:

„Je tedy jasné, že musí existovat něco třetího, co musí být na jedné straně stejnorodé s kategorií, na druhé straně s jevem, a co umožňuje aplikaci kategorie na jev. Tato zprostředkující představa musí být čistá (...), a přesto na jedné straně intelektuální, a na druhé straně smyslová.“⁶⁰

Dualitu rozvažování a smyslovosti překonává Kant zavedením zprostředkujícího činitele, jenž má garantovat možnost poznávání na základě rozvažovacích pojmů. Zprostředkující představa musí ale splňovat podmínky striktně apriorního poznání, tj. nesmí v sobě obsahovat nic empirického. Kant rozlišil čisté pojmy a čisté názory. Na to, aby tato představa mohla hrát roli zprostředkujícího činitele a zároveň být čistou představou, musí být intelektuální a smyslová současně. Najít takovou představu je podmínkou možnosti apriorního poznání, protože vykáže ve smyslovosti korelát pojmu, (byť zvláštního druhu, odlišného od předmětů empirických pojmů), čímž bude rozvažovacímu pojmu zajištěna předmětná realita. Představa, která splňuje podmínky čisté intelektuality i smyslovosti, je pro Kanta transcendentální schéma.

Z popisu charakteristiky schématu vyplývá, že Kantova koncepce předpokládá představu, která je smyslová a intelektuální zároveň. Otázkou je, zda něco takového jako smyslový pojem je vůbec představitelné. Stejná otázka vyvstává i v případě formálního názoru. Forma názoru byla sama o sobě neurčenou a nekonečnou formou, v níž se musí každý předmět názoru nutně jevit. Formální názor vzniká vymezením

---

⁶⁰ *Kritika*, A138/B177.

určitého prostoru podle pojmů. Vymezení prostoru bylo zároveň sjednocením rozmanitosti v jednom vědomí, protože bez samotné syntézy by prostor zůstal pouze neurčenou formou. Výsledkem procesu byla pojmem řízená smyslová syntéza, tj. smyslový pojem. Právě tento smyslový pojem jako produkt obrazotvornosti je nutnou součástí Kantovy strategie.⁶¹ Pokud by nebyla splněna podmínka existence smyslových a zároveň intelektuálních představ, nebylo by možné vysvětlit, jak se mohou pojmy, jež jsou ze své podstaty pouze diskurzivní, vztahovat k objektům názoru. Splnitelnost této podmínky rovněž předpokládá, že bude úspěšně vysvětleno, že můžeme užívat apriorních syntetických soudů pro poznávání objektů.

Syntetický soud a priori vymezil Kant jako soud, jenž je platný obecně a nutně a zároveň rozšiřuje naše poznání. Aby naše poznání mělo rozšiřující charakter, musí vystoupit z obsahu daného pojmu. Principem syntetických soudů a priori je čistý názor, v němž dochází k syntéze dvou rozdílných představ. Čistě diskurzivní pravidlo myšlení je tak odkázáno na čistý názor jako médium, na něž jedině mohou být aplikována diskurzivní pravidla a v němž jedině mohou být syntetizovány dvě různé představy. Samotná syntéza ale nemůže probíhat podle diskurzivních pravidel rozvažování, nýbrž podle pravidel obrazotvornosti, jimiž schémata jsou. Rozvažovací pravidlo je pravidlem syntézy rozmanitosti vůbec a jako takové nestačí pro poznávání objektů, neboť je pouze myšlenkovou formou objektu, a neříká nic o smyslových charakteristikách objektů. Naproti tomu schéma je, stejně jako kategorie, pravidlem syntézy, ale nikoliv jakéhokoliv názoru, ale specificky lidského časoprostorového názoru, jenž udává smyslové charakteristiky vlastní následně všem objektům zkušenosti. Schéma je tak podmínkou, jež činí diskurzivní kategorie smyslově názorné.

Ve druhém kroku dedukce Kant dokazoval platnost kategorií i pro specificky lidskou smyslovost, čímž byla platnost kategorií restringována na sféru jevů, jež se mohou naskytnout našim smyslům ve formách prostoru a času. Pouze o předmětech v této oblasti jsme s to mít poznání. Protože je ale každé poznání omezeno na sféru v čase se vyskytujícími jevy, pak je nutné poznání chápat jako určování jevů v čase podle apriorních pravidel. Forma vnějšího názoru mohla být převedena na čas, neboť syntéza předmětů vnějšího smyslu má časový průběh.

---

⁶¹ ALLISON, H. E., [*Kant's transcendental idealism*], s. 215.

Pokud jde o obsah rozvažovacího pojmu a obsah schématu, nemohou být chápány jako identické. Obsahem kategorie substance je logické určení substance jako toho, co je vždy na místě logického subjektu. Tento pojem obsahuje syntetickou jednotu rozmanitosti názoru vůbec. Obsahem schématu substance je trvalost reálného v čase. Mezi obsahem rozvažovacího pojmu a schématem se nemůže jednat o logickou identitu a není mezi nimi vztah vyplývání. Spojuje je však míra obecnosti. Jak rozvažovací pojem, tak schéma jsou apriorním pravidlem syntézy rozmanitosti. Rozvažovací pojem je pravidlem syntézy ve vztahu k nečasovému logickému předmětu x , schéma pak ve vztahu ke specifické časovosti lidského názoru.

Tímto rozvrhem je připraveno řešení problému aplikace kategorií. Veškeré poznání je možné jen pro oblast jevů, v níž je obsažena časová rozmanitost. Rozvažovací pojmy jsou funkcemi syntézy rozmanitosti názoru vůbec a nemohou jakožto heterogenní ve vztahu ke smyslovosti přímo působit na smyslovost. Čistá smyslová rozmanitost ale může být určena (syntetizována) prostřednictvím obecného apriorního pravidla, čímž dochází k vlastnímu podřazení (subsumpci) časové rozmanitosti pod rozvažovací pojem, čímž je vysvětlen způsob aplikace kategorie na jevy.

Názor podle první věty kapitoly „Transcendentální estetika“ je charakterizován jako bezprostřední vztah.⁶² Nejprve musí nějaký předmět afikovat naši mysl, aby bylo možné poznání. Názor je bezprostřední způsob, jímž se vztahujeme k předmětům. Bez rozvažování má ale bezprostřední vztah k předmětům charakter pouhé rozmanitosti, podléhající časovým a prostorovým formám. Určení těchto forem, především vnitřní formy času, *de facto* znamená poznání předmětů. Určení, subsumpce nebo aplikace kategorie na jev jsou tak synonymní výrazy označující vždy jednu a tutéž skutečnost, již je rozvažovací syntéza časové rozmanitosti, vykonávaná prostřednictvím schématu.

Kant se v kapitole o schematismu přímo odvolává na transcendentální dedukci a přebírá z ní výsledky vyplývající z důkazu platnosti kategorií pro specifickou formu lidského názoru.⁶³ Dedukce ukázala tři věci: 1. Pojmy, jimž v názoru nic neodpovídá, jsou pouze funkce rozvažování. Aby měl pojem význam, musí mu vždy odpovídat nějaký předmět. 2. Předměty pojmů musí být uchopeny formami názoru, protože jenom takové předměty

---

⁶² *Kritika*, A19, B33.

⁶³ *Kritika*, A140/B179.

jsme s to poznávat. Má-li být možné na základě pojmů poznávat, nemohou překračovat oblast názoru. Poznání se tak nemůže nikdy týkat věcí o sobě. 3. Obsahem kategorie je jak funkce syntézy rozmanitosti vůbec, tak smyslová podmínka, jež umožňuje aplikaci kategorie na smyslovost.⁶⁴ Kant ve třetím bodě hovoří o smyslové podmínce, čímž odkazuje k § 24 transcendentální dedukce, kde se uvádí možnost rozvažování určovat vnitřní smysl.⁶⁵ Syntetická jednota rozmanitosti názoru je myšlena na základě syntetické jednoty obsažené v kategorii jako funkci, čímž vytváří ve smyslovém názoru podmínku aplikace kategorie. Tímto určením, (Kant zde ještě nehovoří o určování prostřednictvím schématu), získávají kategorie objektivní realitu. Protože je rozmanitost smyslovosti určována na základě syntetické jednoty apercepce, stává se tato smyslová podmínka součástí diskurzivního vědomí. Třetí bod výsledku dedukce, o němž se v kapitole o schematismu hovoří, tak odkazuje k figurativní syntéze, jež kromě rozvažování ve vztahu k transcendentální jednotě apercepce zahrnuje i smyslovost.⁶⁶

„Budeme tuto formální a čistou podmínku smyslovosti, na niž je rozvažující pojem ve svém používání omezen, nazývat *schématem* rozvažovacího pojmu a postup při práci s těmito schématy budeme nazývat *schematismem* čistého rozvažování.“⁶⁷

Schéma je tedy podle Kanta smyslová podmínka umožňující aplikaci kategorie na oblast jevů. Schéma rovněž zajišťuje, že kategorie jako rozvažovací funkce není prázdným pojmem. Schematismem pak Kant nazývá postup rozvažování v procesu určování smyslovosti.

Charakteristika schematismu jako postupu rozvažování v procesu určování smyslovosti se na první zdání rozchází s charakteristikou schématu jako produktu obrazotvornosti.⁶⁸ Jedná se ale jen o terminologický rozdíl, jenž popisuje jeden fenomén. Ačkoliv tomu tak není v rámci celého Kantova kritického díla, v *Kritice* se rozvažování a (produktivní) obrazotvornost překrývají. Zatímco v *Kritice soudnosti* postupuje obrazotvornost pouze přiměřeně v souladu s pojmy, pak v *Kritice* je obrazotvornost pojmy určována

---

⁶⁴ *Kritika*, A140/B179.

⁶⁵ *Kritika*, B150.

⁶⁶ Viz kapitola „Intelektuální a figurativní syntéza“, s. 29.

⁶⁷ *Kritika*, A140/B179.

⁶⁸ Tamtéž.

bezezbytku.⁶⁹ Obrazotvornost je v *Kritice* chápána jako syntéza rozmanitosti podle pojmů. Proto může Kant figurativní, tj. obrazovou, syntézu identifikovat jako transcendentální syntézu obrazotvornosti.⁷⁰

Syntéza obrazotvornosti probíhá za účelem určení rozmanitosti názoru. Kant na základě toho rozlišuje to, co je určováno, tj. rozmanitost podléhající syntetické jednotě apercepce, a to, prostřednictvím čeho je rozmanitost určována, tj. schéma. Určená rozmanitost jako výsledek procesu, je něco jiného než určující schéma. To ukazují pojmy vyšších čísel. Zatímco k obrazu čísla pět lze dospět sukcesivním kladením pěti jednotek, je pojem čísla tisíc spíše představou postupu, jak takové číslo zobrazit.⁷¹ Rozlišuje se tak obraz pojmu a schéma pojmu, přičemž schéma je postupem, resp. návodem, jak daný pojem konstruovat. V případě čistých rozvažovacích pojmů se ale nejedná o obraz kategorie. Kategorie obraz mít nemůže, neboť je pouze určením časovosti samé.

Jinak je tomu ovšem v případě čistých geometrických pojmů a empirických pojmů. Základem jak geometrických, tak empirických pojmů je schéma, nikoliv obraz. Schematismus obrazotvornosti je v těchto případech postupem, jak pojmu opatřit jeho obraz. Skutečnost, že znázorněný obraz neodpovídá nikdy obecnosti pojmu, vede Kanta k názoru, že schéma může být pouze intelektuálním pravidlem syntézy obrazotvornosti. V případě geometrických pojmů se jedná o syntézu čistých tvarů v prostoru, v případě empirických pojmů jde o syntézu empirického názoru podle obecného pravidla.

Syntéza prostřednictvím schématu u geometrických a empirických pojmů má, stejně jako v případě kategorií, roli subsumpce názoru pod pojem. Základem pojmu kružnice je schéma, jež předepisuje obrazotvornosti postup konstrukce obrazu. Na základě téhož schématu je pak možná subsumpce obrazu kružnice pod pojem kružnice. Tomu odpovídá výše uvedený příklad empirického pojmu talíře. V empirickém pojmu talíře je možné kulatost myslet, v čistém názoru nazírat. Subsumpce pojmu talíře pod

---

⁶⁹ KOBLÍŽEK, Tomáš. Role obrazotvornosti v Kantově "Kritice soudnosti". In: MAREK, Jakub a Martin VRABEC. *Obrazotvornost v dějinách evropské filosofie*. Vyd. 1. Praha: Scholia (Togga), s. 158.

⁷⁰ Že mezi rozvažováním a obrazotvorností je rozdíl pouze terminologický, svědčí i místo z dedukce (viz kapitola „Intelektuální a figurativní syntéza“, s. 33 této práce). Empirická syntéza aprehenze a intelektuální syntéza apercepce je charakterizována jako jediná spontaneita. První odpovídá obrazotvornosti, druhá rozvažování.

⁷¹ *Kritika*, A140/B179.

pojem kruhu je možná na základě obecnosti schématu, jež stojí zároveň u určení představy empirického předmětu.

Empirický pojem je pro Kanta obecnou představou (*conceptus communis*) a jeho schéma je pravidlem, jímž je jednotlivá představa přivedena pod obecný pojem. Obrazotvornost prostřednictvím schématu určuje empirický názor, čímž dochází k subsumpci empirického názoru pod pojem. V případě empirického pojmu psa je schéma tohoto pojmu pravidlem, podle něž dokáže obrazotvornost zobrazit objekt naplňující soubor znaků (mj. být čtyřnohým zvířetem), které jsou charakteristické pro různé empirické objekty jednoho druhu.⁷² Obrazotvornost v případě empirických pojmů není vázána ani na konkrétní zkušenostní představu, ani na samotný obraz, jenž na základě schématu konstruuji. Subsumpce empirického objektu pod empirický pojem je chápána jako určení empirického názoru na základě schématu. Bez schématu by subsumpce, tedy poznání empirických objektů, nebylo možné.

Na straně smyslovosti je v případě čistých geometrických pojmů a empirických pojmů určená rozmanitost. V případě geometrických pojmů je to čistý, resp. empirický obraz, v případě empirických pojmů stojí na straně smyslovosti určený empirický objekt, resp. obraz v názoru načrtnutý obrazotvorností. Na straně rozvažování se nachází pojem jako pouhé pravidlo syntézy rozmanitosti. Mezi nimi má být prostředníkem schéma. Nyní je otázkou vzájemný vztah všech tří prvků subsumpčního vztahu, pojmu, schématu a obrazu. Pro vztah mezi schématem a empirickým obrazem geometrických a empirických pojmů je podstatná okolnost, že obraz a schéma nejsou shodné. Zobrazený pojem nedosahuje nikdy obecnosti postupu určení obsažené ve schématu pojmu. Mezi obrazem a pojmem je ale nutné spojení, což zajišťuje schéma. Jak obraz, tak pojem jsou na schéma převoditelné z mediační povahy schématu. Obraz je převoditelný na schéma jako pravidlo jeho konstrukce, pojem je na schéma převeditelný jako pravidlo syntetické jednoty rozmanitosti. Jak schéma geometrického pojmu, tak obraz empirického pojmu jsou produktem obrazotvornosti, ovšem s tím rozdílem, že obraz empirického pojmu je produktem empirické syntézy aprehenze,

---

⁷² *Kritika*, A141/B180. Termín empirického pojmu je ztotožněn s jeho schématem. Kant terminologicky kolísá na více místech (viz *Kritika soudnosti*, § 59). Jako pravidlo obrazotvornosti je určováno schéma, nikoliv pojem. Proto je zde pojem psa interpretován z důvodu konzistence Kantova výkladu jako schéma psa.

zatímco schéma geometrického pojmu je produktem čisté obrazotvornosti. Kant zjevně ztotožňuje obraz geometrického pojmu s jeho schématem. Ze vztahu pojmu, schématu a obrazu u empirických a geometrických pojmů plyne pro schematismus rozvažovacích pojmů závažný důsledek. Kategorie nemůže mít obraz.

„Schéma čistého rozvažovacího pojmu je (...) něčím, co nemůže být převedeno do vůbec žádného obrazu, (...) je jen čistou syntézou odpovídající pravidlu jednoty podle pojmů vůbec, (...) je transcendentálním produktem obrazotvornosti, jež se týká určení vnitřního smyslu vůbec (...) s ohledem na všechny představy (...).⁷³

Zatímco u empirických a geometrických pojmů byl výsledkem schematismu určitý obraz, v případě kategorií je výsledkem určení časovosti. Všechny předměty jsou, jak ukázala dedukce, poznatelné pouze, jsou-li dány ve smyslovosti. Rozvažovací pojmy postihují předmět jakožto jev v čase. Proto se při aplikaci kategorií nemůže jednat o zobrazení pojmu, jako v případě empirických či geometrických pojmů.

Kant spojuje rozvažování se smyslovostí prostřednictvím schématu. Samotný výkon rozvažování, jež nazývá schematismem, ale zahaluje rouškou tajemství, když mluví o schematismu jako o umění skrytém v hlubinách lidské duše.⁷⁴ Tento popis se však poněkud rozchází s dosavadním postupem kapitoly, neboť poté, kdy je popsán způsob aplikace kategorií, (určení vnitřní smyslovosti prostřednictvím schématu), začne se mluvit o nemožnosti dobrat se postupů rozvažování v procesu aplikace. Pro Kanta je nakonec celý proces schematismu tajemným procesem, který patrně nikdy nebude možné plně nahlédnout.⁷⁵

Pro zmíněný rozpor však existuje dobrý důvod. Mezi kategorií, určenou logicky jako pravidlo syntézy rozmanitosti vůbec, a schématem jako pravidlem syntézy časové rozmanitosti je totiž blíže neurčený vztah. To, co obě syntézy spojuje, je obecnost apriorního pravidla syntézy. Jak ale spolu souvisí syntéza logická a časová, zůstává blíže nevysvětleno. V případě první relační kategorie je substance chápána v logickém ohledu jako subjekt soudu (a nikdy predikát). Na základě schematizované kategorie

---

⁷³ *Kritika*, A142/B181.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ ALLISON, H. E., [*Kant's transcendental idealism*], s. 221. Autor poukazuje na tajemnost procesu schematizace, na druhou stranu ale také na nutnost tohoto procesu, má-li Kantův transcendentální systém dávat smysl.

substance je určováno to, co je v jevu stálé. Není však jasné, jak konkrétně chápat přechod od určení substance jako logického subjektu k určení substance jako trvání času vůbec na základě logického soudu. Být vždy subjektem soudu a být stálým (substance), je sice společné časové určení, nejedná se ale o identitu kategorie a schématu. Projekce kategorie do smyslovosti se v případě kategorie substance děje na základě apriorního pravidla obrazotvornosti (schématu). Logický obsah soudu nemůže být bez prostředníka do smyslovosti přenesen.⁷⁶

Problematiku vztahu kategorie a schématu neulehčuje ani skutečnost, že Kant s logickým obsahem pojmu spojuje i smyslovou podmínku, tj. časové určení. Na jiném místě zdůrazňuje zprostředkující funkci schématu⁷⁷ a pojem, schéma a obraz pojmu jsou drženy odděleně. Vztah intelektuální a figurativní syntézy je pak vyjádřen nejasnou charakteristikou, že obrazotvornost syntetizuje časovou rozmanitost *podle* kategorie.⁷⁸ Jak přesně tento vztah vyjádřit, představuje nemalou obtíž. Obrazotvornost musí logický obsah transformovat ve schéma. Otázka *jak* zůstává však nevyjasněným problémem.

Interpretační obtíže přináší rovněž přechod od první části kapitoly o schematismu ke druhé. V první části byla zdůvodněna nutnost zavedení schémat, ve druhé pak jsou vyjmenována samotná schémata odpovídající příslušným kategoriím. Kant v krátkém odstavci nechce čtenáře zdržovat analýzou toho, co schémata vyžadují, a míjí bezprostředně přikročit k jejich rozboru.⁷⁹ Zůstává nejasné, co by transcendentální schémata měla vyžadovat. Schémata jsou časová určení, jejichž prostřednictvím má být kategorie aplikována na smyslovost a tím zajištěn jejich význam. Schémata musí splňovat požadavek čisté smyslovosti a intelektuality, což podle předchozího naplňují. Příslušný odstavec působí dojmem rychlého přechodu k samotnému rozboru transcendentálních schémat, aniž by bylo v expozici kapitoly o schematismu vysvětleno sepětí mezi kategoriemi a jednotlivými schématy.

---

⁷⁶ Viz Rortyho kritika v úvodu této práce, s. 9, pozn. 3.

⁷⁷ *Kritika*, A142/B181. „Obrazy ale musí být spojeny s pojmem vždy prostřednictvím schématu, jež představují (bezeichnen), přičemž samy o sobě se s ním ne zcela shodují.“

⁷⁸ *Kritika*, A142/B181.

⁷⁹ Tamtéž.

Jak kategorie, tak schémata jsou chápány jako pravidla syntézy rozmanitosti. Kategorie mají svůj obsah vyjádřený v příslušné logické formě soudu, na jehož základě je syntetizována rozmanitost vůbec. Schéma je naproti tomu pravidlo, na jehož základě je určována časová rozmanitost. Schémata, stejně jako kategorie, by mohla být vyjádřena jako schematizované kategorie v podobě jakéhosi kvazi-soudu. Forma schematických soudů ale není přímo vyložena.⁸⁰ Rozdělení procesu schematizace na schematizovanou kategorii a schéma jako produkt schematizace by problematiku zjednodušilo. Ve výkladu je ale proces schematizace a produkt schematizace chápán nerozlišeně. V následujícím textu bude toto rozlišení pro přehlednost aplikováno.⁸¹ Mezi kategorií a schematizovanou kategorií by měl být podle určení v § 11 identický vztah, neboť obě vyjadřují tutéž funkci.

„Táž funkce, která dává jednotu různým představám v *soudu*, dává jednotu také pouhé syntéze různých představ v *názoru* a nazývá se (...) čistým rozvažovacím pojmem. Tedy totéž rozvažování, a sice pomocí týchž činností, v nichž prostřednictvím analytické jednoty uskutečnilo logickou formu soudu v pojmech, vnáší také prostřednictvím syntetické jednoty rozmanitosti v názoru vůbec transcendentální obsah do svých představ (...).“⁸²

Jednota soudu a jednota názoru však není řízena jedním pravidlem. Jednota představ v soudu je vedena diskurzivním pravidlem. Jednota v názoru je vedena podle pravidla obrazotvornosti. Jedná se spíše o funkce dvě a vztah mezi nimi bude následně interpretován jako analogický.

Schéma musí být syntetickým apriorním pravidlem, a jako pravidlo rozmanitosti časoprostorového názoru se nemůže zakládat na analytickém soudu. Pokud by byla schémata odvoditelná analyticky, muselo by být možné je odvodit z pojmu názoru.

---

⁸⁰ Schematický soud by musel vyjadřovat pojmově syntézu smyslovosti, jako logická funkce kategorie vyjadřuje pojmově syntézu rozmanitosti vůbec. Téma schematických soudů poukazuje bezprostředně na problematiku zásad čistého rozvažování. Zásady jsou čisté syntetické soudy a jsou dokazovány z možnosti vjemu věcí. „Zásady nemohou být nikdy dokazovány z pouhých pojmů (...), nýbrž jen z možnosti vjemu věcí.“ *Kritika*, A159/B198, pozn. 130.

⁸¹ Rozlišení momentů v procesu schematizace na tři fáze (1. kategorie, 2. schematizovaná kategorie, 3. schéma) je ovlivněno Patonovým výkladem. PATON, Herbert James. *Kant's metaphysic of experience: a commentary on the first half of the Kritik der reinen Vernunft*, II, London: George Allen & Unwin, 1970, s. 42-43.

⁸² *Kritika*, A79/B105.

Pokud by byly schematické soudy chápány jako syntetické a posteriori, znamenalo by to, že jsou odvoditelné ze zkušenosti. Z toho důvodu by je ale nebylo možné chápat jako obecná a nutná pravidla. Schematický kvazi-soud by musel být stejně jako kategorie syntetickým apriorním pravidlem.

Kategorie jakožto pojem je funkce rozvažování sjednocující v jednom sebevědomí rozmanitost názoru vůbec. Kategorie je tak podmínkou myšlení objektů. Schematický soud ale nemá charakter funkce jako kategorie. Není to pojem syntézy, jenž by bylo možné například doplnit do definice kategorie. Schéma je spíše podmínkou smyslovosti jako takové a dodává logickému významu obsaženému v kategorii transcendentální význam.

Nejasný vztah mezi logickými formami soudu a kvazi-soudy schématickými je do podstatné míry příčinou obtížnosti kapitoly o schematismu. Předpoklad sjednocení rozmanitosti ve vědomí podle kategorií a jim příslušné syntézy ve smyslové oblasti tvoří centrální místo v Kantově koncepci. Řešení nevyjasněného vztahu mezi logickými soudy a schematickými soudy (schematizovanými kategoriemi) je však možné provést prostřednictvím rozlišení diskurzivního a perceptivního typu jednoty. Transcendentální dedukce pojednává podmínky diskurzivní jednoty vyjádřené v kategorii. Ve schematismu obrazotvornosti je tématem perceptivní jednota dosažená prostřednictvím procesu schematizace. Vztah mezi jednotou diskurzivní a perceptivní je třeba chápat nikoliv jako vztah identický, ale analogický.⁸³

---

⁸³ ALLISON, H. E., [*Kant's transcendental idealism*], s. 227. Analogický je nejenom vztah mezi kategoriemi a schématy, ale i mezi kategoriemi a zásadami zkušenosti. Všechny zásady užívají schémat pro subsumpci jevů a pouze prostřednictvím schémat mohou být zásady platné pro každou zkušenost.

5 Schémata

5.1 Definice schématu

Doposud bylo schéma chápáno obecně jako určení časovosti. Ve druhé části kapitoly o schematismu je rozpracována specifická podoba jednotlivých schémat, jimiž rozvažování určuje smyslovost. Na základě tohoto postupu určování je možné na jednu stranu hovořit o možnosti objekty si obrazotvorností představit, na druhou stranu je určovací proces podmínkou, za níž mohou být názory subsumovány pod pojmy. V této kapitole, odpovídající druhé části kapitoly o schematismu, budou pojednány způsoby určení časovosti, jimiž se kategorie jediné mohou stát smyslovými.

Samotné časové určení ještě není soudem. Identitě časového určení podle kategorie s logickým obsahem kategorie brání heterogenost smyslovosti a rozvažování. Soud se může ke smyslovosti vztahovat pouze zprostředkovaně. Obrazotvornost na základě schématu nejprve synteticky aprehenduje danou jevovou rozmanitost. Následně je možné vynášet soudy o předmětech a přírodě jako celku, jež vznášejí nárok na objektivní platnost, resp. pravdivost. Jsou to však pouze soudy na základě kategorií, které mohou vznášet nárok na pravdivost. Soudy založené na spojování představ podle asociace podléhají psychologickým podmínkám subjektu a nárok na objektivní platnost si nemohou činit.

Z popisu je na první pohled nápadné, že pro dvanáct kategorií je uvedeno pouze osm schémat. Samostatná schémata mají pouze dynamické kategorie, zatímco kategoriím matematickým přísluší vždy po jednom schématu. Důvod odlišného počtu schémat v příslušných skupinách kategorií jsou dány vnitřními podmínkami schematizace. Zatímco u schémat matematických kategorií bude schéma obsahovat všechny tři kategorie, pak u kategorií dynamických se bude jednat o časová určení podle pravidel současnosti a následnosti, resp. dle pravidel modalit výskytu v čase, a každé kategorii bude náležet zvláštní schéma.

Kant chápe schémata jako transcendentální časová určení, nicméně nikde nepodává samostatnou definici toho, co schémata jsou. Vyjadřuje spíše charakteristiky a opisy podmínek, jež schémata vyžadují. Po abstrahování způsobů, jimiž jsou schémata

opisována, jsou získány tyto charakteristiky: 1. Schéma je zprostředkující představou, intelektuální a zároveň smyslovou. 2. Je homogenní s kategorií, jež konstituuje jeho jednotu, pokud má být schéma obecně platné a založené na apriorním pravidle. 3. Musí být formální a čistou podmínkou smyslovosti, na niž se rozvažovací pojem omezuje v aplikaci. 4. Musí být čistou syntézou ve shodě s pravidlem jednoty podle pojmů vůbec, jež vyjadřuje kategorie. 5. Jako čistá smyslová představa musí být produktem obrazotvornosti ve shodě s podmínkami vnitřního smyslu, a to s ohledem na všechny představy, pokud mají být spojeny v jednom pojmu podle jednoty apercepce. 6. Schémata musí být apriorní časová určení podle pravidla. 7. Jsou podmínkami, jež čistým pojmům zřizují vztah k objektům a opatřují je významem. 8. Jsou fenoménem, resp. smyslovým pojmem objektů ve shodě s kategorií.⁸⁴

Následující definice schématu je kompatibilní se všemi podmínkami a charakteristikami, které Kant podává. *Schéma jako transcendentální časové určení je pravidlem řízený produkt figurativní syntézy, jenž vykazuje nediskurzivním způsobem formu jednoty, pojmově vyjádřenou v kategorii.*⁸⁵ První a sedmá charakteristika zdůrazňuje činnou stránku schématu. Šestá je s transcendentálním časovým určením takřka synonymní. Třetí a čtvrtá charakteristika zdůrazňuje funkci schématu jako apriorní podmínky smyslovosti. Pátá charakteristika zdůrazňuje zdroj časového určení v obrazotvornosti a jeho spojení s vnitřním smyslem.⁸⁶

Po uvedení samotné definice schématu je nyní možné přistoupit k rozboru jednotlivých schémat.

---

⁸⁴ ALLISON, H. E., [Kant's transcendental idealism], s. 214.

⁸⁵ Tamtéž, s. 215. „Putting these together, we may preliminarily characterise a transcendental time determination as a rule-governed product of the figurative synthesis (a ‚transcendental product of imagination‘), which exhibits in a non-discursive manner the form of unity conceptually expressed in a category.“

⁸⁶ Tamtéž.

5.2 Schéma kvantity

Kant charakterizuje schéma kategorie kvantity takto: „Čistým *schématem velikosti* (quantitas) jako rozvažovacího pojmu je *číslo*; to je představou, která shrnuje dohromady sukcesivní přičítání jedné jednotky ke druhé (stejnorodé). Číslo tedy není ničím jiným než jednotou syntézy rozmanitosti nějakého stejnorodého názoru vůbec, které vzniká tím, že v aprehenzi názoru vytvářím čas sám.“⁸⁷

Schématem kvantity je určení času jako sledu po sobě jdoucích (stejnorodých) jednotek. V aktu přidávání jednotky je vytvářen nejenom sled těchto jednotek, ale i čas sám. Bez následnosti by nebylo času, proto musí být vždy něco, co je sukcesivně. Aby byla splněna podmínka čistoty schématu, jedná se v případě schématu kvantity o přidávání ideální jednotky (Einheit), jež stojí v základu každého vyššího čísla. Například přímka je definována jako množina bodů. Tato množina náleží k obsahu pojmu přímky. Abychom ji ale mohli poznat, musíme ji podle Kanta vést, čili vymezit určitý prostor. Spolu s tažením přímky vytváříme v sukcesi nejen číslo, ale i čas sám. Proto je možné ztotožnit schéma času s přímkou (s jeho smyslovým obrazem) jako množinou v čase po sobě jdoucích bodů.⁸⁸

Schéma kvantity je rovněž ilustrováno na výše zmíněném příkladu domu, jež je v empirickém názoru aprehendován na základě kategorie kvantity.⁸⁹ Představa domu je v příkladu vytvářena sukcesivní syntézou. Na základě této syntézy je vytvářena předmětná jednota objektu. K sukcesivní syntéze dochází na základě schématu kategorie kvantity, tj. čísla. Obrazotvornost v časové aprehenzi přidává jednu jednotku ke druhé, a generuje tak množství jednotek. K tomu, aby vznikla jednota, je zapotřebí shrnutí množství jednotek v jednu představu. Funkci limitace množství má pak třetí kategorie kvantity, veškerost (Allheit). Teprve její aplikací vzniká vymezený celek, jež představuje určitý dům. Představa domu je tak vytvořena na základě kvantifikace rozmanitosti empirického názoru. Úlohou schématu kvantity je uvést rozmanitost obrazotvornosti v předmětný celek. Zároveň má v procesu poznání roli smyslové

---

⁸⁷ *Kritika*, A142/B186.

⁸⁸ *Kritika*, A137/B176, poznámka českého vydání podle Erdmannova vydání, str. 131.

⁸⁹ *Kritika*, B162.

podmínky kvantitativních soudů o předmětech. Soud o tom, jak je daný objekt veliký, můžeme vytvořit až poté, co byl daný objekt v názoru kvantifikován.

Schématu kvantity, na rozdíl od kategorií relačních, odpovídá pouze jedno schéma.⁹⁰ Na příkladu kvantifikace domu bylo ukázáno, že teprve třetí kategorie kvantity v sobě shrnuje kategorie předchozí. Číslo, jako schéma kategorie kvantity, je tak představou, jež v sobě obsahuje všechny tři kategorie.

Pokud je ale číslo schématem kategorie kvantity, vzniká otázka, co je schématem pojmu čísla, o němž Kant na více místech *Kritiky* hovoří. Pojem čísla by měl mezi kategorií kvantity a schématem kvantity nejasné postavení. Ovšem pojem čísla a schéma čísla se nemusí vzájemně vylučovat, neboť oba obsahují určité množství.⁹¹ Terminologické překrývání svědčí spíše o silnějším sepětí kategorie kvantity a schématu kvantity, než je tomu u ostatních kategorií, což má za následek víceznačný status pojmu čísla.

Z Kantova pojetí kategorie kvantity a jeho schématu vyplývá závažný důsledek pro tradiční pojmání přírody. Tím, že Kant určil za základ předmětů číslem vyjádřitelnou kvantitu, udělal krok od substančně pojímané přírodovědy. Základem přírody již není substance, nýbrž matematika konstituující na základě kategorie kvantity objekty jako určitá kvanta. Možnost kvantifikace přírodních objektů tak značí přechod od ontologie k matematice jako základní vědní disciplíně.⁹²

5.3 Schéma kvality

Tak jako v případě kategorie kvantity, je i schéma kategorie kvality případem jednoho schématu obsahujícího v sobě všechny tři kategorie. Schéma kategorie kvality je platné pro všechny tři kategorie, tj. kategorie reality, negace a limitace. Schématem kvality je určován stupeň intenzity počítku v čase. Tak jako kategorie veškerosti byla kategorií

---

⁹⁰ LONGUENESSE, B., [*Kant and the capacity to judge*], s. 253.

⁹¹ Tamtéž, s. 256.

⁹² SCHLÜSSLER, Ingeborg. *Philosophie und Wissenschaftspositivismus: die mathematischen Grundsätze in Kants Kritik der reinen Vernunft und die Verselbständigung der Wissenschaften*. Frankfurt am Main: Klostermann, 1979, s. 86.

shrnující kategorie předchozí, je i kategorie limitace shrnutím kategorií reality a negace v jednotu. Schéma kvality je popisováno takto:

„Realita je v čistém rozvažovacím pojmu to, co odpovídá počítku vůbec; tedy to, čeho pojem sám o sobě udává nějaké bytí (v čase). (...) Protože čas je (...) formou předmětů jakožto jevů, je tím, co v těchto předmětech odpovídá počítku (...). Každý počítek má ale nějaký stupeň nebo velikost, prostřednictvím čehož může více, či méně vyplňovat tentýž čas (...). Přejít od reality k negaci, díky čemuž si lze každou realitu představit jako určité kvantum, a schéma reality, jako schéma kvantity něčeho, co vyplňuje čas, je proto (...) vytvářením reality v čase, a to tak, že v čase sestupujeme od počítku, který má určitý stupeň, až k jeho zmizení, nebo pozvolna stoupáme od negace počítku až k určité jeho velikosti.“⁹³

Výchozím bodem argumentu je určení obsahu pojmu reality. Realita je v čistém rozvažovacím pojmu to, co odpovídá počítku a udává bytí v čase. Čas je pak formou, v níž se musí každý počítek nutně jevit. Je zároveň tím, čemu na předmětech odpovídá počítek. Jelikož se každý počítek musí nutně jevit v čase, má a priori stupeň, v němž vyplňuje příslušný časový okamžik, a tento stupeň je kvantifikovatelný.

Schématem kvality je určení času jako vyplněné, nebo prázdné transcendentální matérie počítku, jímž je čas jako forma počítku, bez které se počítek nemůže jevit. Každý počítek tak má i svůj průběh v čase. Míra, s níž následně počítek vyplňuje čas, je určována stupněm, resp. číslem. Není-li počítek myslí dán, jediné, co zůstává, je čistá časovost, a schématem je v takovém případě číslo, nikoliv stupeň intenzity počítku. Čistý čas může být počítkem vyplněn, je-li smyslovost afikována. Protože obrazotvornost disponuje příslušným apriorním mechanismem, počítek je určován v míře, s jakou vyplňuje příslušný čas. Počítek v čase se tak pohybuje na škále, jež sestupuje, resp. vystupuje vždy v určité intenzitě a prochází tak od maximální intenzity až do stavu zmizení, resp. od nulové intenzity k určité míře smyslově postižitelné reality.

---

⁹³ *Kritika*, A143/B183.

5.4 Schémata relačních kategorií

5.4.1 Schéma kategorie substance-akcident

Schémata kvantity a kvality určují a priori objekty jako extenzivní objekty s určitou intenzitou působení. Na základě relačních kategorií je určována pozice těchto objektů v časoprostoru a jejich vztah k jiným objektům. Schémata jsou odvozována z kategorických, hypotetických a disjunktivních soudů. V případě kategorie substance je schéma určováno jako trvalost v čase, relativně vůči proměnlivým akcidentům. V případě kauzality a vzájemnosti je schéma určováno jako nutná následnost, resp. vzájemná kauzalita substancí v čase.

Kant schéma kategorie substance-akcident uvádí takto: „Schématem substance je trvalost něčeho reálného v čase, tj. jeho představa jakožto substrátu empirického časového určení vůbec, které (...) zůstává, zatímco vše ostatní se mění.“⁹⁴

V empirickém názoru je dán počitek, jehož formou jakožto jevu je čas. Počitek však podléhá neustálé změně. Má-li být možné poznávat objekty přírody, je třeba proměnlivé jevy shrnout v jednotu představy, což je možné tak, že je předpokládán trvalý substrát, vůči němuž se reálně empirického jevu v čase proměňuje. Substance samotná není nikdy empiricky dána, ale patří k apriorní výbavě lidské mysli. Na jejím základě je možné určovat objekty jako přetrvávající substance, jež poznáváme pouze zprostředkovaně prostřednictvím schématu trvalosti. To, co se nemění, odpovídá trvalosti času, vyplněného počitkovou materií, vůči níž je možné určovat proměnlivost jevů.⁹⁵ Pokud by tato podmínka splněna nebyla, pak by vše podléhalo neustálé změně a nebylo by možné změnu, případně pohyb vůbec zachytit z důvodu absence relačního bodu.

Schématem relační kategorie substance-akcident je určení trvalosti časového obsahu v proměnlivém počitku reálného. Kategorii reality odpovídal v předchozím určení počitek probíhající v čase a jako takovému mu náleželo apriorní určení stupně intenzity

---

⁹⁴ *Kritika*, A144/B183.

⁹⁵ Čas v popisu schématu substance má odlišný status jednoty, než je jednota podle schématu velikosti, tj. čísla. V aprehenzi totiž vytvářím čas sám. Substance jako trvalé objekty přírody nejsou počítány, a tedy kvantifikovány. *Kritika*, A143/B182.

času samotného. Takto chápaná realita je ale neustálou proměnlivostí. Není v ní místa pro nic, co by bylo stálé. Obrazotvornost však na základě určení trvalosti reálného, (toho, co přetrvává ve změně), iniciuje rozumění objektům přírody jako substancím.

Z hlediska aplikace kategorického soudu musí být ve smyslovosti splněna podmínka trvalosti reálného, k němuž jsou vztahovány proměnlivé počítky a ty jsou jako logické akcidenty predikovány logickému subjektu v kategorickém soudu.

Schéma trvalosti restringuje rozsah aplikovatelnosti kategorie substance na tuto smyslovou podmínku. V případě odstranění smyslové podmínky zůstává pouhý neurčitý předmět x kategorického soudu. Ten je myšlen jako nutný subjekt všech výpovědí a nemůže se nikdy stát predikátem soudu. Mezi logickou formou jako diskurzivním pravidlem a schématem jako perceptivním pravidlem je analogický vztah. Tak jako je subjekt v logickém soudu vždy na místě podmětu a predikáty jsou vztahovány k tomuto podmětu, je vše proměnlivé v jevu vztahováno vůči substrátu vší změny.

5.4.2 Schéma kategorie kauzality

Kant schéma kategorie kauzality charakterizuje takto: „Schématem příčiny a kauzality nějaké věci vůbec je něco reálného, po němž, je-li toto libovolně kladeno, následuje vždy něco jiného. Schéma příčiny tedy spočívá v sukcesi rozmanitosti, pokud tato sukcese podléhá nějakému pravidlu.“⁹⁶

Zatímco v případě schématu kategorie substance šlo o časové určení trvalosti v proměnlivém jevu, pak u schématu kategorie kauzality jde o nutné uspořádání dvou od sebe různých jevů v čase. Schématem relační kategorie kauzality je takové apriorní určení času, v němž jsou dva od sebe odlišné jevy určeny v nutném sukcesivním pořadí. Příčina musí vždy předcházet v čase účinku a účinek musí následovat po příčině. Proto, je-li něco kladeno jako příčina, pak účinku nutně předchází. A naopak, je-li něco

---

⁹⁶ *Kritika*, A143/B183.

kladeno jako účinek, pak nutně následuje po příčině. Navzájem odlišné jevy jsou kladeny v nutném pořadí příčiny-účinku.

Nutné pořadí sukcese příčiny a účinku je platné pro každý jev, a proto je pravidlo kauzality obecné a nutné a priori pro poznávání předmětů. Pravidlo nutné následnosti příčiny a účinku nemůže být odvozeno ze zkušenosti. Humova kritika kauzality byla založena na opakované asociaci dvou idejí a kauzální zákon byl Humovi pouhým zvykem. Pro Kanta je však asociace představ záležitostí pouze subjektivní platnosti, nikoliv obecným a nutným pravidlem. Prostřednictvím schématu je sukcesivní rozmanitost názoru uspořádávána v nutném časovém pořadí a je smyslovou podmínkou restrikcí aplikace hypotetického soudu.

5.4.3 Schéma kategorie vzájemnosti

Třetí relační kategorie je založena na disjunktivním soudu, vyjadřujícím syntézu celku, jehož části se vylučují a vzájemně určují. Logická forma disjunktivního soudu je: S je P, nebo S je Q. Disjunktivní soud se jako logická forma nevztahuje k času, ten získává až schematizací. Kategorie převedená do schématu na základě disjunktivního soudu by byla syntézou trvalých substancí, a to tak, že proměnlivé akcidenty jedné substance by měly příčinu v jiné a naopak.⁹⁷

Kant charakterizuje schéma kategorie vzájemnosti takto: „Schématem vzájemnosti (reciprocity) nebo vzájemné kauzality substancí vzhledem k jejich akcidentům je současnost určení jedné substance s určeními druhé substance podle obecného pravidla.“⁹⁸

Schématem vzájemnosti je určení působení substancí na sebe navzájem prostřednictvím akcidentů, vyskytujících se v jednom čase. Dvě substance (a více) tak na sebe vzájemně

---

⁹⁷ PATON, Herbert James. *Kant's metaphysic of experience: a commentary on the first half of the Kritik der reinen Vernunft*, II, London: George Allen & Unwin, 1970, s. 55.

⁹⁸ *Kritika*, A144/B184.

působí tehdy, jsou-li určeny jako náležející jednomu časovému okamžiku. Na základě schématu je určována vzájemnost substancí náležejících nutně k jednomu času. Pravidlo rovněž vylučuje možnost, že by dvě substance na sebe mohly působit v různých časech.

5.5 Schémata kategorií modalit

Zatímco schémata předchozích kategorií byla charakteristikami kategoriálních rysů zkušenostních objektů, pak v případě schémat možnosti, skutečnosti a nutnosti se jedná o vztah objektů k poznávající mysli, které nepřidávají nic k obsahu objektů.⁹⁹ Objekty konstituované ve vědomí mohou být na základě tří kategorií poznávány jako možné, skutečné nebo nutné podle způsobu, jímž se vztahují k času. Stejně tak se kategorie modalit netýká způsobu spojování představ v soudu.

Logický obsah soudu je myšlen jen jako možný, skutečný nebo nutný. Je-li vypuštěna veškerá reference k času a prostoru, zůstává jen logická možnost, přičemž logická možnost znamená prostou nepřítomnost kontradikce našich představ. Logická skutečnost, resp. logická pravda, znamená afirmativní tvrzení mysli samotné. Logická nutnost znamená tvrzení odvozené z pojmů nebo soudů podle zákonů myšlení. Všechny tři kategorie modalit jsou určeními objektů ve vztahu k poznávajícímu vědomí.

Schématem možnosti je určení nějakého fenoménu (vlastnosti předmětu) v čase, aniž by to bylo v rozporu s určením protikladného fenoménu v jiném čase. Objekt je možný jen ve shodě s podmínkami času vůbec a může být pojat do vědomí jako existující v různých časech.

Schématem skutečnosti je určení fenoménu (vlastnosti věci) jako vyskytujícího se v určitém čase. Objekt může být chápán jako skutečný, pokud je spojen s materiální, jevovou stránkou zkušenosti.

---

⁹⁹ PATON, H. J., [*Kant's metaphysic of experience*], s. 56-60.

Schématem nutnosti je určení fenoménu (vlastnosti věci) jako vyskytujícího se v každém okamžiku časové řady. Ve smyslové rovině odpovídá logickému určení nutnosti podle Kanta představa věčnosti. Objekt je chápán jako nutný, pokud jsou jeho materiální podmínky existence chápány podle všeobecných zákonů.

Následující tabulka podává přehled forem soudů, schematizovaných kategorií a schémat.¹⁰⁰ Schematizovaná kategorie je pravidlem syntézy smyslovosti. Syntéza je procesem obrazotvornosti a produktem obrazotvornosti je schéma jako transcendentální význam kategorie. Mezi formou soudu a schematizovanou kategorií jako perceptivním pravidlem není identita. Analogický vztah mezi kategoriemi a schématy bude pojednán v následující kapitole.

---

¹⁰⁰ PATON, H. J., [*Kant's metaphysic of experience*], s. 44-60.

KATEGORIE	FORMA SOUDU	SCHEMATIZOVANÁ KATEGORIE	SCHÉMA
KVANTITA	Všechna S jsou P. Syntéza homogenních jednotek.	Syntéza homogenních jednotek v prostoru a čase.	Číslo
KVALITA	S je ne-P. Syntéza reálného a nereálného.	Syntéza reálného a nereálného v čase a prostoru.	Stupeň
SUBSTANCE-AKIDENT	S je P. Syntéza subjektu a predikátu.	Syntéza trvalého a proměnlivého.	Trvalost
PŘÍČINA-ÚČINEK	Jestliže S, pak P. Syntéza příčiny a účinku.	Syntéza příčiny a účinku, kde účinek následuje v čase po příčině.	Nutná souslednost
VZÁJEMNOST	Buď S je P, nebo S je Q. Syntéza subjektů, v níž predikáty jednoho mají příčinu v predikátech druhého a naopak.	Syntéza trvalých substancí, v níž proměnlivé vlastnosti jedné substance mají příčinu v proměnlivých vlastnostech druhé a naopak.	Nutná současnost
MOŽNOST	S je možná P.	Syntéza obrazotvornosti pokud zahrnuje formy názoru.	Shoda syntézy různých představ s podmínkami času.
EXISTENCE	S je P.	Syntéza obrazotvornosti, pokud zahrnuje počitek v určitém čase.	Existence v určitém čase.
NUTNOST	S je nutně P.	Syntéza obrazotvornosti určující rozmanitost ve veškerém čase.	Existence ve veškerém čase.

Tabulka 1: Přehled forem soudů, schematizovaných kategorií a schémat.

5.6 Schéma jako smyslový analogon kategorie

Mezi diskurzivním pravidlem vyjádřeným logickou formou soudu a schematizovanou kategorií jako perceptivním pravidlem je analogický vztah. Pouhá pravidla syntézy rozmanitosti vůbec, vyjádřená v diskurzivních pravidlech, však nezaručují, že pojmům musí v názoru něco reálně odpovídat. Jsou jen rozvažovacími pravidly, na jejichž základě je možné myslet rozmanitost, nikoliv reálně poznávat. Smyslovými se tato pravidla stávají až tehdy, jsou-li obrazotvorností schematizována v čase. Schémata jsou podmínkami představitelnosti kategorií v čistém názoru. Určením času na základě obecného pravidla schématu je rovněž vysvětlitelné, jak se smyslové představy stávají vědomými. Na základě schématu kategorie se rozmanitost spojuje do jednoho vědomí.

Prostřednictvím schématu kategorie kvantity je rozmanitost názoru kvantifikována sukcesivním přidáváním jednotek, čímž je vytvářen určitý celek. Smyslovými se celky stávají až po procesu kvantifikace na základě čísla. Kvalita je smyslově uchopitelná jen jako určité kvantum, jež vyplňuje čas. Stupeň intenzity (vyjádřený číslem) je tak podmínkou toho, že kvality musíme vnímat jako určité kvantitativy. Substance se stávají smyslovými na základě schématu trvalosti, jež je relativní vůči proměnlivosti akcidentů. Příčina se stává smyslovou jen na základě nutné časové relace vůči účinku. Vzájemnost se stává smyslovou na základě schematizace substancí v jednom čase. V případě kategorií modalit se fenomény stávají smyslovými na základě různých modů vztahu vůči času samotnému.

Účelem schematismu je tak ukázat způsob, jímž je smyslová rozmanitost přiváděna k jednotě. Rozmanitost je dána ve vnitřním a vnějším smyslu, čímž je konstituován bezprostřední vztah k předmětům. Rozmanitost je v procesu figurativní syntézy (transcendentální syntézy obrazotvornosti) určována na základě obecného pravidla analogicky podle kategorie, čímž může být obsah poznání učiněn vědomým, a tak být vztažen pod jednotu apercepce. V souladu s transcendentální dedukcí lze říci, že každý možný předmět může být poznáván pouze prostřednictvím schématu kategorie. Je vždy poznáván jako určitá kvantita v časové řadě a jako jevu mu náleží stupeň intenzity vyplňující čas. Dále je relačně uspořádán v čase jako substance a akcident a jako předmětná jednota se vždy vztahuje k času vůbec podle kategorie modalit.

Mezi rozvažováním a smyslovostí je hranice, jež je překonána prostřednictvím schémat. Na základě schémat dochází k procesu určování smyslovosti v transcendentální syntéze obrazotvornosti. Schéma je tak podmínkou, na jejímž základě je zjednáán vztah mezi heterogenitou rozvažování a smyslovostí. Pro to, aby měly pojmy objektivní realitu a bylo možné na jejich základě používat pojmy k poznávání, je podle Kanta zapotřebí, aby jim vždy něco odpovídalo v názoru. Protože je to schéma kategorie, jejímž prostřednictvím je syntetizována rozmanitost názoru, naplňuje tak i podmínku objektivní reality kategorií, čímž kategoriím zajišťuje, že nejsou prázdnými pojmy. Schémata jsou garantem toho, že kategorie mají, kromě logického, i transcendentální význam.

Protože kategorie nelze použít jiným způsobem než pro předměty časoprostorového názoru (jak Kant dokázal v dedukci), jsou schémata tím, na co se čistě rozvažovací pravidla omezují. Aby byla zkušenost možná, je třeba schémat jako pravidel syntézy smyslovosti podle apriorně nutné jednoty rozvažování vůbec, čímž se vysvětluje jednota rozvažování a jednota zkušenosti v jednom vědomí. V rozvažování je již obsažena jednota, která zajišťuje jednotu zkušenosti. Jednota zkušenosti není možná bez schémat obrazotvornosti, jejichž prostřednictvím je syntetizována daná rozmanitost. Na základě schémat jsou kategorie teprve činěny smyslovými.

5.7 Schematismus a zásady rozvažování

Hlavním úkolem *Kritiky* je vysvětlení možnosti syntetických soudů a priori. Analytické soudy jsou podle Kanta takové soudy, jež formálně rozšiřují poznání prostřednictvím rozboru daného pojmu. Jejich principem je princip sporu, jenž vyjadřuje, že danému pojmu nemůže predikát patřit a zároveň nepatřit. Syntetické soudy a posteriori jsou odvozené ze zkušenosti. Jako takové rozšiřují naše poznání. Nejsou ale platné všeobecně a nutně. Můžeme si totiž představit jejich opak. Naproti tomu syntetické apriorní soudy rozšiřují poznání a zároveň jsou platné obecně a nutně pro každou možnou zkušenost. Zdrojem těchto soudů je čisté rozvažování a jejich principem je čistý názor. K tomu, aby syntetické soudy a priori mohly být principy rozšiřujícího poznání, musí vystoupit z mezí obsahu pojmu. Médiem, jež umožňuje spojovat dvě představy s nutnou a obecnou platností, jsou čisté názory prostoru a času.¹⁰¹ V čistém názoru prostoru je třeba hledat zdroj geometrických syntetických vět a priori. V čistém názoru času zase zdroj syntetických vět a priori aritmetiky a čisté přírodovědy.

Transcendentální dedukce kategorií ukázala, že kategorie se k názoru musejí vztahovat nutně, má-li být možné předměty nejenom myslet, ale i zkušenostně poznávat. Neukázala však způsoby, jimiž se kategorie na názory vztahují. Kategorie jako pouhé myšlenkové formy se ovšem nemohou z důvodu vzájemné heterogenity vztahovat k názorům. Kapitola o schematismu doplňuje transcendentální dedukci v tom, že specifikuje a rozpracovává způsoby a prostředky, jimiž se kategorie na názory vztahují. Vztah mezi logickou formou obsaženou v kategorii a názorem je zprostředkován schématem, jež je představou, která logický význam kategorie vyplňuje transcendentálním významem. Transcendentální určení času zprostředkovává subsumpci jevu pod kategorie, a stojí tak v základu příslušného logického soudu.

Schémata jsou tak smyslové podmínky aplikace kategorií. Realizují kategorie v oblasti čistého názoru a omezují jejich logickou platnost z hlediska podmínek časoprostorové smyslovosti. Schémata jsou syntetická pravidla, jež jsou především podmínkami

---

¹⁰¹ PATZIG, Günther. *Immanuel Kant: Jak jsou možné syntetické soudy a priori?*. 2., opr. vyd. Překlad Jan Kuneš. Praha: Filosofia, 2003, s. 79.

určování jevů v čase. Určování jevů s ohledem na empirický obsah představ je tématem transcendentálních zásad rozvažování. Zásady jsou syntetické soudy využívající schémat k subsumpci jevů, jimž podléhá každá empirická zkušenost o přírodě. Každý obsah empirického poznání podléhá některé z rozvažovacích zásad, v jejímž základě stojí schéma zprostředkující subsumpci jevů pod kategorie a tím pod jednotu apercepce. Protože schémata stojí v základu zásad rozvažování jako čistá časová určení, jsou zásady syntetickými soudy a priori, jimž musí nutně podléhat každý jev. O každém názoru například nutně platí, že je extenzivní veličinou, tj. má určitou velikost. Extenze však vzniká sukcesivním přidáváním homogenních jednotek na základě čísla jakožto schématu kategorie kvantity.

6 Schematismus empirických a geometrických pojmů

6.1 Schematismus empirických pojmů

Schematismus empirických pojmů v *Kritice* do hloubky rozpracován není, neboť předmětem *Kritiky* není zkoumání empirického poznání, nýbrž jeho apriorních podmínek. Druhým důvodem je zaměření kapitoly o schematismu. Klade se v ní důraz na překonání heterogenity rozvažování a smyslovosti, jež je naléhavým problémem v případě vztahu kategorií a smyslovosti. Empirické pojmy jsou však odvozovány ze zkušenosti, proto k nim můžeme být vždy schopni vykázat příslušný názor. V této kapitole bude zkoumán způsob, jímž jsou empirické pojmy odvozovány ze zkušenosti. To pomůže objasnit otázku schematismu empirických pojmů, jež v samotné kapitole v detailní podobě chybí.

V rámci Kantova díla můžeme nalézt dvě místa, která problematiku vzniku empirických pojmů obsahují. První je v neautorizovaných přednáškách o logice¹⁰², druhé v kapitole o dedukci čistých rozvažovacích pojmů v *Kritice*. Zde se o empirickém pojmu říká:

„(...) pojem psa znamená pravidlo, podle něhož dokáže má obrazotvornost obecně načrtnout tvar čtyřnohého zvířete, aniž by se omezovala na nějaký zvláštní tvar, který mi poskytuje zkušenost, nebo i na jakýkoli možný obraz, který mohu *in concreto* znázornit.“¹⁰³

Empirický pojem je v této pasáži identifikován s pravidlem konstrukce obrazu. Toto pravidlo má obecnější charakter než jednotlivé instance (názory), jež pod pojem spadají, a je produktem obrazotvornosti, tj. empirické mohutnosti rozvažování. Otázkou nyní je způsob založení empirického pojmu a jeho schématu v transcendentálním vědomí, když schéma má být obecným pravidlem, jež umožňuje subsumpci jednotlivých případů pod empirický pojem.

---

¹⁰² KANT, Immanuel a Wilhelm WEISCHEDEL. *Schriften zur Metaphysik und Logik*. dieser Sonderausg. liegt d. 5., erneut überprüfte reprograf Nachdr. (1983) d. Ausg. Darmstadt 1959 zugrunde. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983, 686 s. (Dále jen *Logika*.)

¹⁰³ *Kritika*, B 180.

Podle Kantových přednášek o logice dochází ke konstituci empirického pojmu na základě logických aktů v pojmu.¹⁰⁴ Kant rozlišuje tři akty, které konstituují empirický pojem. V prvním aktu dochází ke komparaci shodného znaku (*nota*) dvou předmětů názoru. Ve druhém k reflexi shodného znaku. Ve třetím k abstrakci od zbývajících znaků, jež shodné nejsou. Na jednoduchém příkladu se dá proces tvorby empirického pojmu znázornit takto: Jsou dány dva objekty vykazující shodné a neshodné znaky. Shodné jsou kořeny, kmen, větve, kůra. Neshodné znaky: listy a jehličí. Následně provádím komparaci shodných znaků. Reflektuji na ně, čímž jsou znaky spojovány do jedné představy, a tak tvoří analytickou jednotu, jež zakládá možnost analytického soudu.¹⁰⁵ Následně je abstrahováno od rozdílných znaků. Výsledkem je obecná představa (pojem) s vlastním obsahem, taková, která má znaky společné pro všechny předměty tohoto druhu. Má zároveň i rozsah, tedy objekty vykazující shodné znaky mohou být subsumovány pod pojem na základě stejné představy, jež je na logické rovině vyjádřená predikátem. Obrazotvornost může na základě znaků načrtnout obraz, který bude vždy obecnější než jednotlivé případy. Obě představy, jak jednotlivý strom, tak obecný pojem stromu jsou homogenní a aplikace empirického pojmu nepředstavuje z hlediska poznání jednotliviny problém.

Genezi vzniku empirických pojmů, byť jen v nerozpracované podobě, lze vidět i v § 16 *Kritiky*.¹⁰⁶ V poznámce 110 je obsažen popis vzniku empirického pojmu v souvislosti s výkladem syntetické a analytické jednoty apercepce. Podle Kantovy nauky o apercepci jsme si vědomi pouze toho, co jsme uvedli do předmětné jednoty podle kategorií.¹⁰⁷ Analýzu je možné provádět jen na základě původní syntetické jednoty, neboť rozklad (*analysis*) je možný pouze tehdy, byla-li již ustavena původní jednota. Každému obecnému pojmu náleží analytická jednota podmíněná původní syntetickou jednotou apercepce. Původní syntetická jednota vlastně umožňuje, že lze provést analýzu určitého pojmu. Vznik empirických pojmů je syntézou vlastnosti (v *Logice* se mluvilo o reflexi společných znaků), např. červené barvy, s níž je možné se setkat na různých objektech. Tato představa červené je společná různým představám (v *Logice* se mluvilo

---

¹⁰⁴ *Logika*. „Logischer *actus* im Begriffe: erstlich die Vorstellung von einer *nota* als *communis comparatio*, zweytens. Diese als Erkenntnisgrund eines Dinges: *reflexio*, drittens die abstraction von dem, was es von andern Dingen Verschiedenes hat.“

¹⁰⁵ PATZIG, G. [*Jak jsou možné syntetické soudy a priori?*], s. 56.

¹⁰⁶ *Kritika*, B 134, §16, Pozn. 110.

¹⁰⁷ Viz s. 16. „Transcendentální apercepce a možnost poznávání předmětů“.

o společných znacích), přičemž tyto představy obsahují ještě něco odlišného (v *Logice* se mluvilo o abstrakci odlišných znaků). Společné znaky jsou následně myšleny jako analytická jednota. Teprve analytická jednota společných vlastností syntetizovaných na základě původní jednoty je podmínkou možnosti empirických pojmů.

Zdá se tedy, že popis vzniku empirických pojmů v § 16 *Kritiky* obsahuje Kantovu názoru přiměřenější nauku o vzniku empirických pojmů, než je nauka obsažená v přednáškách o logice. Popis vzniku empirických pojmů podle *Kritiky* zahrnuje akty obsažené v *Logice*, tj. komparace, reflexe, abstrakce. Je ale založen na původní syntetické jednotě vědomí, a staví tak nauku o vzniku empirických pojmů na původnější rovinu.

Subsumovat jednotlivý názor pod empirický pojem je možné na základě společných znaků. Jelikož jsou empirické pojmy vždy odvozené, nemůže dojít k tomu, že subsumpci nebude možné provést, jelikož mezi jednotlivou představou a obecnou představou nemůže dojít z analytické povahy empirického pojmu k heterogenitě. Empirický pojem může být znázorněn prostřednictvím schématu v názoru. V případě subsumpce pak platí, že předměty vykazující identické znaky v názoru mohou být následně subsumovány pod tento pojem.

Z uvedeného popisu pro schematismus empirických pojmů vyplývá závěr, že subsumpce jednotlivého názoru pod empirický pojem je vykonávána na základě shodných predikátů. Obrazotvornost sice může načrtnout schéma pojmu na základě obecných znaků, subsumpce sama je však vykonávána na základě reflexe shodné vlastnosti obecného pojmu a jednotlivého názoru (singulární představy), vyjádřené na logické rovině predikátem.

Schematismus empirických pojmů vyvolává otázku, zda pro subsumpci jednotlivé představy pod obecnou je schématu vůbec zapotřebí. Je-li subsumpce vykonávána na základě společných znaků, může být schéma v logickém procesu subsumpce vypuštěno? Schémata mají za úkol zprostředkovat mezi rozvažováním a názorem a překonat tak jejich heterogenitu. Tím, že mezi obecnou představou (empirickým

pojmem) a singulární představou k heterogenitě nedochází, může se v této perspektivě schematismus empirických pojmů jevit jako postradatelný krok.

6.2 Schematismus čistých geometrických pojmů

Případ schematismu čistých geometrických pojmů vykazuje spolu se schematismem kategorie kvantity zvláštní případ sepětí mezi rozvažováním a smyslovostí, kterému se nemůže rovnat žádný ze zbývajících druhů pojmů. Pojmy udávají pravidla syntézy, a jako takové jsou pouhou logickou formou. Z hlediska obecné logiky není podstatné, zda lze tato pravidla používat k poznání objektů. Transcendentální logika však může vykázat případy, na něž má být pravidlo vztahováno. Pojmy tak v sobě zároveň nesou i podmínku své aplikace. V případě kategorií je touto podmínkou transcendentální schéma. Pokud jde o kategorie, byla smyslová podmínka chápána analogicky s obsahem pojmu. U geometrických pojmů však platí, že smyslová podmínka je identická s obsahem pojmu. Obsah pojmu je zároveň metodou konstrukce obrazu, tj. je identický se schématem geometrického pojmu.

V tomto smyslu Kant říká: „Základem našich čistých smyslových pojmů ve skutečnosti nejsou obrazy předmětů, nýbrž schémata. Pojmu trojúhelníku vůbec by nikdy nebyl adekvátní žádný jeho obraz. (...) Schéma trojúhelníka nemůže existovat nikde jinde než v myšlenkách a představuje pravidlo syntézy obrazotvornosti čistých tvarů v prostoru.“¹⁰⁸

Geometrický obrazec v čistém prostoru představuje to, co udává pojem. Mezi pojmem a schématem je identita, neboť definice obsažená v pojmu je zároveň chápána jako pravidlo konstrukce obrazce. Tím je vytvořeno bezprostřední sepětí mezi rozvažováním a smyslovostí, typické rovněž pro matematické kategorie založené na čísle.

---

¹⁰⁸ *Kritika*, A141/B180.

Subsumce empirického pojmu pod čistý geometrický pojem je možná na základě reflexe společného znaku. V příkladu empirického pojmu talíře byla společným znakem kulatost. Jak empirické, tak čisté smyslové představě náležel stejný predikát. Soudnost na tomto základě mohla subsumovat empirickou představu pod čistou smyslovou představu. Splnění podmínek společného znaku pak zakládá analytický soud „Tento talíř je kulatý.“

7 Schematismus v *Kritice soudnosti*

7.1 Role schematismu v symbolickém znázornění

K tématu schematismu se Kant vrací v § 59 *Kritiky soudnosti*¹⁰⁹ v souvislosti s tématem nepřímého zobrazení čistých pojmů rozumu. Nepřímé zobrazení je kontrastováno s přímým zobrazením obrazotvornosti pojmu podle schématu. Tvrdí se zde, že veškeré zobrazení je smyslové. Je tak chybou rozlišovat podle starých logiků zobrazení intuitivní (smyslové) a symbolické, neboť jsou to dva způsoby jednoho druhu zobrazování. Dokázat objektivní realitu racionálních idejí nelze, neboť jim ve smyslovosti nic neodpovídá. Je ale možné je v názoru zobrazit nepřímo, prostřednictvím schématu pojmu, který je následně symbolem (nepřímým znázorněním) racionální ideje.

V kapitole o schematismu Kant pojednal schémata jako názory příslušející každé kategorii. Schémata garantovala, že čisté pojmy nejsou jen rozvažovací funkce bez reálného předmětu názoru. Vykázáním příslušného názoru tak bylo dokázáno, že čisté pojmy mohou sloužit k poznávání objektů. V § 59 *Kritiky soudnosti* je tato část *Kritiky* shrnuta a následně je pojednáno, jaká situace nastává v případě čistých pojmů rozumu.

„Abychom dokázali realitu pojmů, jsou vždy zapotřebí názory. Jsou-li to empirické pojmy, nazývají se názory příklady, jsou-li to čisté pojmy rozvažování, nazývají se názory schémata. Požaduje-li se dokonce, aby byla dokázána objektivní realita rozumových pojmů (...) žádá se něco nemožného, protože jim nemůže být přiměřený názor vůbec dán.“¹¹⁰

Rozumová idea nemá žádné schéma, na základě něhož by bylo možné konstruovat příslušný předmět v názoru. Nemá tedy ani žádný obraz, který bychom mohli vykázat v čistém či empirickém názoru. V důsledku toho nelze na základě těchto pojmů poznávat, a jejich funkce je toliko regulativní pro poznávání, nikoliv konstitutivní. Přímé poznání těchto idejí je nemožné z důvodu funkce, již hrají v procesu poznání.

¹⁰⁹ KANT, Immanuel. *Kritika soudnosti*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1975. (Dále jen *Kritika soudnosti*.)

¹¹⁰ *Kritika soudnosti*, B 254, (§59).

Jejich poznávání je pouze nepřímé a jejich zobrazování rovněž. Zobrazení je v důsledku absence schématu i obrazu možné jedině symbolicky (metaforicky). Chtít teoreticky poznávat na základě symbolu vede k dezinterpretaci poznání. Kant to vyjadřuje takto:

„Jestliže smíme pouhý způsob představy již nazvat poznáním (což je jistě dovoleno, je-li principem nikoliv teoretického určení předmětu, čím je o sobě, nýbrž principem praktického určení, čím má být jeho idea pro nás a pro své účelné užití), pak je veškeré naše poznání o bohu pouze symbolické; a ten, kdo je bere schematicky s takovými vlastnostmi, jako rozvažování, vůle atd., které dokazují svou objektivní realitu pouze na světových bytostech, dostává se do antropomorfismu, tak jako když vypustí všechno intuitivní, do deismu, jímž není vůbec nikde nic, ani v praktickém úmyslu poznáváno.“¹¹¹

Pro pojem boha jako čistého pojmu rozumu je vyhrazován způsob poznání, jež má význam pouze v praktickém ohledu. Rozumové pojmy platí pro nás, pokud jsou regulativní ideou našeho praktického jednání. Ideje můžeme poznávat, nakolik slouží našim praktickým potřebám. Bere-li se za základ našeho poznání samotný symbol, jedná se o antropomorfismus, resp. deismus. Oba přístupy jsou pro poznávání boha předem odsouzeny k nezdaru z důvodu absence předmětného smyslu pojmu boha. Prostředkem teoretického poznání jsou kategorie. Ty zase nemohou být použity jinak než na oblast názoru. Přestože jsou však rozumové ideje teoretickému poznání nepřístupné, můžeme je poznávat nepřímo prostřednictvím estetických idejí.

Symbolicky mohou být znázorňovány nejen čisté pojmy rozumu, ale i pojmy, jež nemají v poznání regulativní funkci. To je objasněno na příkladu symbolizace státu prostřednictvím představy ručního mlýnku:

„Tak je monarchistický stát představován oduševnělým tělem, je-li ovládán podle vnitřních lidových zákonů, ale pouhým strojem (např. ručním mlýnkem), je-li ovládán jednotlivou absolutní vůlí, v obou případech ale jen symbolicky. Neboť mezi despotickým státem a ručním mlýnkem sice není žádná podobnost, ale mezi pravidly reflexe o nich a jejich kauzalitě.“¹¹²

---

¹¹¹ *Kritika soudnosti*, B 257.

¹¹² *Kritika soudnosti*, B 256.

Ruční mlýnek sám o sobě je empirickým pojmem a může být prostřednictvím schématu obrazotvornosti znázorněn přímo. Použiji-li však tentýž ruční mlýnek jako symbol tyranského státu, jedná se o znázornění nepřímé. Pojem i schéma jsou užity jako v případě přímého zobrazení. Soudnost však přenáší pravidlo kauzality, jež v mlýnku reflektují, na jiný předmět, v tomto případě stát. Podmínkou přenesení pravidla reflexe je analogie. Jak mlýnek v přímém znázornění, tak tyranský stát musí vykazovat analogickou kauzalitu.

Schématu empirických pojmů stojí v základu zobrazování pojmů, jež ze své povahy nemohou být znázorněny, a činí je smyslovými. V případě symbolického znázornění je však třeba brát ohled na závažný důsledek. Zatímco na základě schematismu pojmů rozebíraných v *Kritice* bylo možné pojmy užívat pro poznání objektů, v případě symbolického znázornění se o poznání v teoretickém smyslu nejedná. Kant připouští možnost rozšíření významu pojmu za hranice logického obsahu v estetických idejích, tj. např. v básnických větách. Člověk se prostřednictvím estetických idejí přibližuje nadmyslnu. Básnictví a umění obecně však nesmí být zaměňováno za poznání teoretické, jež je striktně omezeno na oblast toho, co je dáno ve smyslovosti.

	Příklad soudu	Vztaženo k	Poznání	Obor
Analytické soudy	Všechna tělesa jsou rozlehlá.	Principu sporu.	Rozšiřuje pouze formálně.	Logika
Syntetické soudy a posteriori	Všechny labuť jsou bílé.	Empirickému názoru.	Rozšiřuje.	Empirické vědy
Syntetické soudy a priori	Každý účinek má svou příčinu.	Čistému názoru času.	Rozšiřuje.	Čistá přírodověda
	Součet úhlů trojúhelníku = 180°	Čistému názoru prostoru.		Čistá matematika
Estetická idea	Slunce vyšlo, jako ze ctnosti vychází mír.	Neurčité ideje nadmyslna.	Rozšiřuje.	Básnictví

Tabulka 2: Přehled soudů v rámci Kantovy koncepce s ohledem na způsob rozšiřování poznání a příslušné obory, v nichž jsou soudy aplikovány.

8 Závěr

Kantova kapitola o schematismu obrazotvornosti obsahuje klíčovou pasáž pro rozřešení hlavní otázky *Kritiky čistého rozumu*. Syntetické soudy a priori jsou možné díky vztahu k čistým formám prostoru a času, které soudům zajišťují obecnost a nutnost. Prostředníkem mezi rozvažováním a smyslovostí je transcendentální schéma, jež překlenuje heterogenní původ obou zdrojů poznání, a tím vymezuje jejich vzájemný vztah.

Nauka o schematismu přináší řadu interpretačních obtíží, s nimiž se musí každý čtenář *Kritiky čistého rozumu* vypořádat. Prvním problémem je vztah kapitoly o schematismu k transcendentální dedukci čistých rozvažovacích pojmů. V dedukci si Kant klade otázku, jakým právem mohou být kategorie používány pro poznání předmětů přírody. Postup důkazu ústí do závěru, že kategorie jsou podmínky zkušenosti, musí být tedy nutně i podmínkami předmětů zkušenosti. Kategorie ale nelze použít jinak než na oblast smyslovosti, neboť jenom o této oblasti jsme s to mít poznání. Po dokázání platnosti kategorií pro možný názor je tedy třeba ukázat, jak se mohou kategorie vztahovat na specificky lidské formy smyslovosti, tj. na prostor a čas.

Transcendentální dedukce se tak ukázala jako neoddělitelná od problematiky schematismu, neboť představuje úvod k samotné otázce po způsobu aplikace kategorií na smyslovost. V dedukci a následně ve schematismu je charakteristické zpřesňování smyslovosti v důkazním postupu. Kant nejprve abstrahuje od specifické formy smyslovosti, když dokazuje platnost kategorií pro názory vůbec. Následně je dokázána i platnost kategorií pro čas a prostor lidského názoru. Smyslovost nabývá konkrétních podob ve schematismu, kde jsou vysvětleny specifické způsoby, jimiž se kategorie mohou vztahovat k názoru, zatímco v dedukci byla dokázána principiální možnost tohoto vztahu.

Druhým problémem je vymezení vztahu rozvažování a obrazotvornosti, neboť schémata jsou chápána jako výsledky působení produktivní obrazotvornosti. Problematika obrazotvornosti dalece překračuje možnosti výkladu této práce, v základních rysech však bylo konstatováno, že rozvažování a produktivní obrazotvornost plní stejnou

funkci a jejich pojitkem je *synthesis speciosa*, čili figurativní syntéza, jež spojuje rozvažování a smyslovost (alespoň podle B-vydání, které bylo hlavním zdrojem pro tuto práci). Ve figurativní syntéze je třeba hledat zárodek nauky o schematismu, neboť rozvíjí možnost určování vnitřního smyslu rozvažováním za účelem produkce obrazů.

Zatímco v dedukci hovořil Kant o aplikaci kategorií, v kapitole o schematismu se mluvilo o subsumpci jevů pod kategorie. Bylo tedy třeba vyjasnit i vztah těchto dvou pojmů. Ukázalo se, že se jedná o tentýž proces. K subsumpci, resp. aplikaci kategorií dochází totiž určením rozmanitosti podle pravidel obsažených v kategorii. Určující funkci plní schéma, chápané jako pravidlo určování času (*Zeitbestimmung*), čímž je založen vztah rozvažování a smyslovosti.

Třetím problémem je vztah schematismu ke kapitole o zásadách rozvažování. Zásady jsou syntetické soudy a priori, využívající schémat k subsumpci jevů a podléhá jim každá empirická zkušenost o přírodě. Každý obsah empirického poznání podléhá některé z rozvažovacích zásad, v jejímž základě stojí schéma prostředkující subsumpci jevů pod kategorie a tím pod jednotu apercpece. Protože schémata stojí v základu zásad rozvažování jako čistá časová určení, jsou zásady syntetickými soudy a priori, jimž musí nutně podléhat každý jev. Nauka o schematismu tak stojí na počátku řešení hlavní otázky *Kritiky*, tedy jak jsou možné syntetické soudy a priori. Zásady se tedy jeví jako chybějící článek nauky o schematismu, neboť schematickými soudy, jejichž absence byla v práci konstatována, jsou právě zásady jako syntetické soudy a priori. Zásady využívají schémat pro subsumpci jevů a podléhá jim každá zkušenost.

Klíčovým úkolem této práce bylo vyjasnit vztah kategorií a schémat, neboť kategorie obsahují pouze diskurzivní pravidlo jednoty rozmanitosti vůbec, zatímco schéma bylo určeno jako perceptivní pravidlo jednoty názoru. Vztah mezi kategorií a schématem byl vykázán jako vztah analogie. Pravidla jednoty kategorie a schématu byla určena jako analogická proto, že obě vyjadřují tutéž jednotu, pouze na odlišných rovinách. Kategorie vyjadřuje jednotu diskurzivní, schéma jednotu smyslovou, perceptivní, přičemž obě jednoty mají společný základ v jednotě apercpece.

Zvláštní téma představuje schematismus empirických pojmů, neboť Kant hovoří v souvislosti s problematikou subsumpce pod kategorie i o těchto pojmech. Schémata

obrazotvornosti mají za úkol překonat heterogenitu rozvažování a smyslovosti. Rozborem vzniku empirických pojmů ale bylo ukázáno, že v případě těchto pojmů k heterogenitě nedochází. Schematismus empirických pojmů se tak na jednu stranu jevil jako nadbytečný krok, na druhé straně se ale znovu objevuje v souvislosti s tématem symbolického znázornění rozumových idejí, kde znovu získává své opodstatnění. Schéma empirického pojmu jako monogram, vytvářený obrazotvorností, může hrát roli v symbolizaci rozumové ideje, zatímco subsumpce jednotlivého názoru pod obecnou představu (empirický pojem) může probíhat pouze soudností na základě identifikace společných znaků.

Rozbor kapitoly o schematismu rovněž odhalil konfliktní teze v určování časovosti. Čas je na jednu stranu generován přidáváním homogenních jednotek. Ve vědomí musí být přítomno vždy něco, co je počítáno. Na druhou stranu je ale substance chápána jako trvalost času samotného. Trvalost času není generována přidáváním homogenních jednotek, ale určována relativně vůči proměnlivým akcidentům. Substance tedy není počítána, jako tomu je v případě určování objektů přírody na základě kategorie kvantity. Kantovo pojmání časovosti tedy obsahuje jak tradiční ontologii, byť založenou na transcendentálním vědomí, tak moderní pojetí časovosti, jež vedlo k matematizaci přírodních věd.

Přestože kapitola o schematismu klade na čtenáře nemalé nároky a je obecně považována za těžce srozumitelnou, neměla by být při četbě *Kritiky* opomíjena. Schematismus totiž tvoří integrální součást celé Kantovy strategie, jíž chtěl ukázat, že poznání je možné pouze tehdy, je-li diskurzivní schopnost naší mysli možné učinit smyslovou a zároveň, je-li možné smyslovost uchopit diskurzivně. Právě tato možnost, garantující poznání přírody na základě syntetických soudů a priori, byla ukázána v nauce o schematismu.

9 Seznam použité literatury

Primární literatura

KANT, Immanuel, *Kritik der Urteilskraft: Beilage: Erste Einleitung in die Kritik der Urteilskraft*. [2. Aufl.]. Hamburg: Meiner, 2006, 633 s. ISBN 978-3-7873-1775-2.

KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. 1. vyd. Překlad Jaromír Loužil, Jiří Chotaš, Ivan Chvatík. Praha: Oikoymenh, 2001, 567 s. Knihovna novověké tradice a současnosti, sv. 36. ISBN 80-729-8035-1.

KANT, Immanuel, *Kritik der praktischen Vernunft: Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996, 302 s. ISBN 3-518-27656-5.

KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Vyd. 1. V Praze: Jan Laichter, 1944, 237 s.

KANT, Immanuel. *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg: Felix Meiner, 1998, 995 s. ISBN 37-873-1320-6.

KANT, Immanuel. *Kritika soudnosti*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1975, 271 s.

KANT, Immanuel a Wilhelm WEISCHEDEL. *Schriften zur Metaphysik und Logik*. dieser Sonderausg. liegt d. 5., erneut überprüfte reprograf Nachdr. (1983) d. Ausg. Darmstadt 1959 zugrunde. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983, 686 s. ISBN 3-534-05094-0.

KANT, Immanuel. *Schriften zur Metaphysik und Logik*. dieser Sonderausg. liegt d. 5., erneut überprüfte reprograf Nachdr. (1983) d. Ausg. Darmstadt 1959 zugrunde. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983, 686 s. ISBN 3-534-05094-0.

Sekundární literatura:

ALLISON, Henry E. *Kant's transcendental idealism*. Rev. and enl. ed. New Haven: Yale University Press, 2004. ISBN 03-001-0266-6.

BENNET, Jonathan. *Kant's Analytic*. Cambridge: Cambridge University Press, 1966.

BIRD, Graham. *Kant's theory of knowledge: an outline of one central argument in the 'Critique of Pure Reason'*. London: Routledge & K. Paul, 1962.

CRAMER, Konrad. *Nicht-reine synthetische Urteile a priori: Ein Problem der Transzendentalphilosophie Immanuel Kants*. Heidelberg: C. Winter Universitätsverlag, 1985. ISBN 978-3-8253-3466-6.

DETEL, Wolfgang. Zur Funktion des Schematismuskapitels in Kants Kritik der Reinen Vernunft. *Kant-Studien*. 1978, 69 (1-4), s. 17-45.

FREULER, Léo. Schematismus und Deduktion in Kants Kritik der reinen Vernunft. *Kant-Studien*. 1991, Volume 82, Issue 4, 397–413.

GIBBONS, Sarah L. *Kant's theory of imagination: bridging gaps in judgement and experience*. New York: Oxford University Press, 1994, viii, 205 p. ISBN 0-19-824041-4.

GUYER, Paul. *Kant and the claims of taste*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press, 1997, 424 p. ISBN 0-521-57602-4.

HEIDEGGER, Martin. *Kant a problém metafyziky*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2004, 270 s. ISBN 80-700-7193-1.

HENRICH, Dieter. The Proof structure of Kant's transcendental Deduction. *Kant on pure reason*. Oxford: Oxford University Press, 1982, s. 640-659.

Kant- Lexikon. Berlin: Walter De Gruyter Inc, 2010. ISBN 978-311-0172-591. Dostupné z: https://dl.dropboxusercontent.com/u/18754877/KL_Preview/index.htm

KARÁSEK, Jindřich. Rozmanitost názoru a předměty zkušenosti. *Reflexe: Filosofický časopis*. 1999, č. 20, s. 1-33.

KARÁSEK, Jindřich. *Kantova transcendentální apercepce*. Nevydané přednášky.

KARÁSEK, Jindřich a Jiří CHOTAŠ. *Dedukce, kategorie, sebevědomí: o hlavním důkazu Kritiky čistého rozumu*. Vyd. 1. Praha: Oikoumene, 2002, 127 p. ISBN 80-729-8016-5.

KOBLÍŽEK, Tomáš. Role obrazotvornosti v Kantově "Kritice soudnosti". In: MAREK, Jakub a Martin VRABEC. *Obrazotvornost v dějinách evropské filosofie*. Vyd. 1. Praha: Scholia (Togga). ISBN 9788074760419.

LA ROCCA, Claudio. Schematismus und Anwendung. *Kant-Studien*. 1989, Volume 80, Issue 1-4, s. 129-154.

LONGUENESSE, Béatrice. *Kant and the capacity to judge: sensibility and discursivity in the transcendental analytic of the Critique of pure reason*. 2nd printing, 1st pbk. printing. Princeton: Princeton University Press, 2000, 420 s. ISBN 0-691-04348-5.

MAREK, Jakub a Martin VRABEC. *Obrazotvornost v dějinách evropské filosofie*. Vyd. 1. Praha: Togga, 2013, 406 s., ISBN 978-807-4760-419.

NOWOTNY, Viktor. Struktura dedukce u Kanta. In: KARÁSEK, Jindřich a Jiří CHOTAŠ. *Dedukce, kategorie, sebevědomí: o hlavním důkazu Kritiky čistého rozumu*. Vyd. 1. Praha: Oikoumene, 2002. ISBN 80-729-8016-5.

PATON, Herbert James. *Kant's metaphysic of experience: a commentary on the first half of the Kritik der reinen Vernunft*, I-II, London: George Allen & Unwin, 1970.

PATZIG, Günther. *Immanuel Kant: Jak jsou možné syntetické soudy a priori?*. 2., opr. vyd. Překlad Jan Kuneš. Praha: Filosofia, 2003, 87 s. ISBN 80-700-7187-7.

REGENBOGEN, Arnim; Meyer. *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. Hamburg: Felix Meiner. ISBN 978-378-7325-009.

RORTY, Richard. *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton: Princeton University Press, 1979, 401 p. ISBN 0691072361.

PRICHARD, H. *Kant's theory of knowledge*. New York: Garland Pub., 1976, 324 p. ISBN 0824023293.

SCHLÜSSLER, Ingeborg. *Philosophie und Wissenschaftspositivismus: die mathematischen Grundsätze in Kants Kritik der reinen Vernunft und die Verselbständigung der Wissenschaften*. Frankfurt am Main: Klostermann, 1979, 172 s. ISBN 3-465-01349-2.

SMITH, Norman Kemp. *A commentary to Kant's 'Critique of pure reason'*. New York: Palgrave Macmillan, 2003, lxiv, 651 p. ISBN 14-039-1504-0.

STRAWSON, P.F. *The bounds of sense: an essay on Kant's Critique of pure reason*. Repr. London [u.a.], 2004. ISBN 978-041-5040-303.

WARNOCK, G. J. Concepts and schematism. *Analysis*. 1949, roč. 9, č. 5, s. 77-82.

WOLFF, Robert Paul. *Kant: A Collection of Critical Essays*. Garden City, N.Y.: Anchor Books, 1967.